

**KIBRIS YASAMA MECLİSİNİN KAPANMASINA GİDEN SÜREÇ
VE SONUÇLARI (1930-1938)
Dr. Dilek YİĞİT YÜKSEL***

ÖZET

Kıbrıs 1878 yılında, mülkiyeti Osmanlı İmparatorluğu'nda kalmak kaydıyla İngiliz yönetimine devredilmiştir. Atanan Yüksek Komiser, İngiltere Kraliçesi adına ülkeyi yönetmeye başlamıştır. 1879'da Yasama (Kavanin) Meclisi oluşturulmuştur. Bu meclisin Yüksek Komisere tavsiyede bulunmaktan öte bir yetkisi yoktur. Meclis'te Rumların Enosis istekleri sürekli gündemdedir. Bu nedenle gelecekte Meclise hakim olma ümidi taşıyan Rumların isteği ile meclisin yapısı değiştirilerek toplumların nüfusları oranında temsili, İngiltere tarafından kabul edilmiştir. Osmanlı'dan talep ettikleri yardımı sağlayamayan Kıbrıslı Türkler, Rumlara karşı İngiltere'nin hakimiyetini kabul etmişlerdir. Enosis dışındaki konularda Rumlarla birlikte İngilizlere karşı oy kullandıkları zamanlar da olmuştur. Özellikle 1930 yılında Halkçıların temsilcisi Necati Özkan döneminde iki toplum da İngiltere'nin emperyalizmine karşı, kendi haklarını korumak amacıyla hareket etmişlerdir. Bu durum ve iki toplumda da yükselen milliyetçilik fikirleri İngiltere'yi rahatsız etmiş, Meclis'ten kurtulmak için fırsat kollar hale getirmiştir. Türkler haklarını korumak amaçlı bir Milli Kongre düzenlemişlerdir. Rumlara ise İngiltere'nin Enosis'e fırsat vermeyeceği düşüncesi ile Milli Kongre'nin toplanmasından yaklaşık 6 ay sonra Kavanin Meclisi Üyesi Nikodimos'un vergi konusunu bahane ederek yaptığı Enosis çağrısı ile silahlı isyan başlatmışlardır. 1931 isyanı, adaya demokrasi getirdiği savında olan İngiltere'nin, göstermelik de olsa faaliyetlerine izin verdiği Kavanin Meclisini kapatmasına yol açmıştır. Meclisin kapanmasını yeterli görmeyen İngiltere, isyanı Rumlara çıkarmış olmasına rağmen, iki toplumda da yükselen milliyetçiliği engellemek amacıyla yoğun baskı uygulamaya başlamıştır. Toplumların bayraklarının asılması bile yasaklanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'na kadar da bu baskı devam etmiştir. Çalışmamızda bu süreç analiz edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kıbrıs, Kavanin Meclisi, Milli Kongre, 1931 İsyanı, Enosis

---

* Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Öğretim Görevlisi.

PROCESS THROUGH LEADING TO THE CLOSURE OF THE LEGISLATIVE ASSEMBLY OF CYPRUS AND RESULTS (1930-1938)

ABSTRACT

Governance of Cyprus was transferred to the British government in 1878, while the property shall remain in the Ottoman Empire. Afterwards, High Commissioner, who was appointed on behalf of the Queen of England had begun to govern the country. In 1879, the Legislature (the Legislative) Assembly was formed. This council had no authority other than giving advise to the High Commissioner. During those days, Enosis was the continuous agenda of the Greek Cypriots in the Parliament. Greek Cypriots were hoping to dominate the parliament in the future. With the request of Greek Cypriots, the structure of the parliament was changed and communities were represented in the parliament in line with their proportion to the population in Cyprus. This new rule was approved by UK. Since Turkish Cypriots did not get the required support from Ottoman Empire, Turkish Cypriots accepted sovereignty of UK against Greek Cypriots. On the other hand, there were some cases that Turks and Greeks voted against UK in the parliament except the Enosis related topics. Especially in 1930, during the period of Necati Özkan who was the representatives of the Democrats (Populist group), two communities acted together to protect their rights against UK's imperialism. UK had been disturbed about his situation and also rising nationalism in both communities. Accordingly, UK Government in the island had looked for an opportunity to get rid of the Parliament. Turkish Cypriots had organised a National Convention to protect their rights. Six months later, considering UK Government would not give any opportunity for Enosis, Nikodimos who was the Legislative Assembly member, had pretext related to a tax issue and called Enosis. As a result, Greek Cypriot initiated armed rebellion. 1931 rebellion has led to the closure of the Legislative Assembly which was originally supported by UK with the argument that would bring the democracy to the island. However, UK had not seen enough of the closing of the parliament. UK applied heavy pressure to both communities in order to prevent rising nationalism although rebellion had been initiated by Greek Cypriot only. It was prohibited to hang the communities flags. This pressure had continued until the Second World War. In our study, these processes are analysed.

Keywords: Cyprus, Legislative Assembly Of Cyprus, National Convention, 1931 Rebellion, Enosis

GİRİŞ

Türkiye'ye yaklaşık 70 km. uzaklıktaki, jeolojik olarak Anadolu'nun doğal bir uzantısı olan Kıbrıs Adası¹, 1570 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu tarafından alınmıştır. Bu tarihten itibaren adada iki farklı ulusal topluluk olan Müslüman Türkler ve Ortodoks Rumlar birlikte yaşamışlardır. Ancak 1821 yılında başlayan Yunan isyanı sonrasında birbirlerine karşı güvensizlik duymaya başlamışlardır.² 1829'da Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan Yunan Devleti'nin bazı önderleri Romalılaşılmaya duydukları özlemi ulusal bir ideoloji haline getirmişlerdir. Megali İdea (Büyük Ülkü) olarak adlandırılan bu ideolojinin hedefi en parlak devrindeki haliyle Bizans İmparatorluğu'nun yeniden kurulmasıdır. Bunu gerçekleştirebilmenin yolu ise Enosis'tir.³

Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında 1877-78 yılında yaşanan savaş sırasında, stratejik önemi nedeniyle Kıbrıs'ı isteyen İngiltere, büyükelçi Henry Layard aracılığıyla Mayıs 1878'de Osmanlı Devleti'ne Ruslara karşı bir ittifak teklif etmiştir.⁴ Osmanlı Devleti, bu teklifi kabul ederek, 4 Haziran 1878 tarihinde imzaladığı Kıbrıs Antlaşması ile adanın yönetimini İngilizlere devretmiştir. Mülkiyeti İngiltere'ye devredilmemiş olsa da Kıbrıs, İngiltere'nin bir kolonisi haline gelmiştir.⁵ 12 Temmuz 1878'de Kıbrıs'ın son Türk Valisi olan Besim Paşa makamını İngiliz Amiral Lord John Hay'e devrederken, Baf Kapısında bulunan

¹ Kıbrıs'ın Yunanistan'a uzaklığı ise 700 mil (1100 km) dir. Kıbrıs'ın Bizans devrinde de Yunanistan'a değil, Antakya'ya bağlı olduğu da tarihsel bir gerçektir. Nazım Güvenç, *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye*, Çağdaş Politika Yayınları, Kıbrıs, 1984, s.23,35; Ayrıntılı bilgi için bkz.: Bener Hakkı Hakeri, *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1993.

² 1821'de Başpiskopos Kiprianos önderliğinde planlanan ve ilhakı amaçlayan ayaklanma girişiminin yine bir Rum tarafından ihbarı üzerine ortaya çıkarılması, kiliselere yapılan baskınlarda depolanmış silah ve cephanenin bulunması, iki halk arasında güvensizliğin ve düşmanlığın ilk tohumlarının atılmasına neden olmuştur. Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Türkü'nün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre (1918-1931)*, Gelişim Ofset, Lefkoşa, 1987, s.17; 1821 isyanının detaylı anlatımı için bkz.: Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000, s.s.348-368; H.Fikret Alasya, *The Cyprus Problem*, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iaufdi/article/view/102300613> s.289.

³ Zehra Yalçinkaya Cerrahoğlu, *BM Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998, s.7. Enosis, kelime anlamı ile ilhak anlamına gelmektedir. Ama Rum-Yunan siyasi literatüründe, Kıbrıs'ın Yunanistan'a katılmasını ifade etmektedir. Yunanistan tarafından ilk kez 1828 yılında resmen ifade edilen Enosis, 150 yıldır Rum-Yunan politikacılarının dilinden düşmeyen hedef olmuştur. Nizamettin Balaban, *Milli Mücadelede Türk Basım*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2006, s.9.

⁴ Daha 1814 yılında Kıbrıs'ı gören Kaptan J.M.Kinneir adında Doğu Hint Kumpanyası memurlarından biri adanın İngiltere için önemini şöyle bildirmiştir. "Kıbrıs'a sahip olmak, İngiltere'yi Akdeniz'de etkin bir konuma getirecektir. Osmanlı Sultanı denetim altında olacak, Rusya'nın saldırıları önlenecek, en azından geciktirilecek, İngiltere'nin ticareti önemli oranda artacak, adanın madenleri büyük gelir getirecektir." Güvenç, *a.g.e.*, s.s.28-29. Layard, Osmanlı İmparatorluğu'nun Asya'daki vilayetlerinin güvenliği İngiltere tarafından sağlanınca, İngiliz sermayesinin de bu bölgelere yatırım yapacağını ve Doğu Anadolu'nun tabii kaynaklarının geliştirileceğini ileri sürüyordu. Ona göre Kıbrıs'ın İngiliz idaresine geçmesi Babıalı için bir çok ekonomik faydalar sağlayacaktı. Yuluğ Tekin Kurat, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880)*, A.Ü.D.T.C.F.Yay., Ankara, 1968, s.84.

⁵ İsmail, *a.g.e.*, s.12. Sultan'ın isteğiyle bir de ek anlaşma imzalanmıştı. Buna göre; Rusya Doğu illerini geri verdiği zaman İngiltere de Kıbrıs'ı geri verecek ve asıl anlaşma geçersiz olacaktı. Ancak Rusya çekildikten sonra bile İngiltere bu anlaşmaya uymamış ve Kıbrıs'ı geri vermemiştir. Güvenç, *a.g.e.*, s.32; Balaban, *a.g.e.*, s.s.3-4. Meltem Onurkan Samani, *Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)*, TC.Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, yayınlanmamış doktora tezi, Ankara, 2007, s.32. Bkz.: Rifat Uçarol, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması: Adanın İngiltere'ye Devri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.

Türk Askeri Garnizonundaki Türk bayrağı indirilip, yerine İngiliz bayrağı çekilmiştir. Üç yüz yıl boyunca dalgalanan Türk bayrağı indirilirken, Rumlar “Yaşasın İngiltere” diye bağırarak Enosis isteklerini de dile getirmişlerdir.⁶

3 Şubat 1879 tarihinde Kıbrıs Antlaşmasına yeni bir ek anlaşma daha yapılmış, Ek protokolünün 4’ncü maddesindeki haklara karşılık olarak, İngiltere’nin Osmanlı hükümetine yıllık 5000 sterlin ödemesini öngörmüştür. Böylece bütün tapu, arsa, miras ve intikal işlemleri İngiltere lehine çözümlenmiş, tüm boş araziler, ormanlar ve madenler Kıbrıs’taki İngiliz Hükümeti’nin kontrolüne girmiş, buna karşılık olarak da Osmanlı Devleti Ada’dan yılda 5000 sterlinlik ek gelir elde etmiştir.⁷

1- KIBRIS’TA İNGİLİZ SÖMÜRGE YÖNETİMİ VE KAVANİN (YASAMA) MECLİSİ’NİN KURULUŞU

Londra’dan, Yüksek Komiser ünvanı ile Kıbrıs’a gönderilen Sir Garnet Wolseley, İngiliz ve Hintli askerlerden oluşan 1.500 kişilik bir kuvvetle 22 Temmuz 1878’de adaya gelerek, Kraliçe Viktorya adına Kıbrıs’ı yönetmeye başlamıştır.⁸ 14 Eylül 1878’de çıkarılan “Kraliyet Konseyi Emri” ile adada kurulan Yasama Meclisi’nde üye sayısının yarısının üst düzey kamu görevlilerinden, diğer yarısının ise Yüksek komiserin sivil halktan atayacağı kişilerden oluşması öngörülmüştür. İlk Yasama Meclisi (Kavanin Meclisi) Nisan 1879’da oluşturulup çalışmalarına başlamıştır. Meclis’in 6 üyesi vardı. Üçü yüksek düzey İngiliz sömürge memuru, sivil halktan olan üç üye ise Türk (Mustafa Fuat), Rum (Yorgo Klikis) ve İtalyan asıllı bir Kıbrıslı (Richard Mattei) idi. Bu meclisin Yüksek Komisere tavsiyede bulunmaktan öte bir yetkisi yoktu. Yüksek Komiser ise bu tavsiyeyi dikkate alıp almamakta özgürdü. Çıkarılan yasalar Kraliçe’nin imzasından sonra ancak geçerli olurdu. Yani yönetim doğrudan doğruya Londra’nın elinde bulunuyordu⁹.

Adanın idaresini alan İngiltere ilk olarak, Türkleri memuriyetlerinden uzaklaştırmış, yüksek memuriyetlere Rumları getirmiştir. Amaç hem Türkleri idareden uzaklaştırmak hem de Rumları kendilerine daha çok bağlayarak adada Türklerin hâkimiyetine son vermektir. Bu uygulama sonucu ekonomik sıkıntıya düşen Türkler ellerindeki malları satmak durumunda kalmışlar, Rumlar da bu malları satın almışlardır. Ticaret ve sanat alanında zaten iyi durumda olan Rumlar, arazi ve emlakları

⁶ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992, s.25.

⁷ Samani, a.g.e., s.32.

⁸ Ahmet Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde Kıbrıs II (1878-1952)- Enosis Çemberinde Türkler*, İstanbul, 1996, s.30.

⁹ Gazioğlu, a.g.e., s.41-42.

da ele geçirerek çok güçlenmişlerdir. Kilise bu satın almaları desteklemiş ve Türkleri adadan çıkarmanın en iyi yolunun bu olduğunu söylemiştir.¹⁰

Rumların gerek Yasama Meclisinde gerekse belediyelerle mahkemelerde nüfus oranına göre temsil edilmek için yaptıkları başvurular karşısında Türk toplumu temsilcileri de yasama, yürütme ve yargı organlarında eşit temsil ilkesinin devamını istemişlerdir. Fakat bu gerçekleşmemiş, İngilizlerin Rum toplumu lehindeki ilk somut davranışı, 1879'da yürürlüğe giren anayasayı onların istekleri doğrultusunda değiştirmek olmuştur. Yeni düzenlemeye göre Meclis, 12 seçilmiş ve 6 atanmış olmak üzere toplam 18 üyeden oluşmaktadır. 12 üyenin 9'u Rum, 3'ü Türk temsilcidir. Böylece Rumların istediği şekilde, iki toplumun nüfus oranları esas alınarak temsilci seçilecektir. Türk temsilcileri durumu Osmanlı Padişahına ileterek yardım istemişlerse de yanıt alamamışlardır. Yeni Yasama Meclisi 21 Haziran 1883 tarihinde ilk oturumunu yapmıştır.¹¹

Rumlar bu kazanımlarının ardından yeni taleplerde bulunmuşlardır. 14 Eylül 1878 tarihli Kraliyet emri ile ilk yasama meclisine ek olarak kurulan İcra (Yürütme) Meclisi'nin de daha temsili bir hale kavuşturulması için harekete geçmişlerdir. Rumların bu istekleri, eşitliğe dikkat edileceği umuduyla Türk temsilciler tarafından da desteklenince İngilizler tarafından 1894 yılında kabul edilmiştir. Fakat eşitlik yine sağlanamamış ve 2 Haziran 1897 tarihinde 2 Rum, 1 Türk temsilci atanmıştır.¹² Eşitliğin yeniden kurulması yönünde İngilizler nezdinde, Türklerin göstermiş olduğu tüm çabalar Rumların sert tepkisi ile karşılaşmıştır.¹³

1.1- Kıbrıs'ta Toplumsal, Ekonomik Yapı ve Milliyetçilik Düşüncesinin Gelişimi

Sömürge yönetiminin ilk yıllarında İngilizlerin yapmış olduğu sayım sonuçlarına göre, adada 45 bin Türk ve 137 bin Rum yaşamaktadır. Adadaki Türklerin %25'i kentlerde yaşarken bu rakam Rumlarda %13'dür. Bu durumda Türklerde kapitalist üretim ilişkilerinin gelişmesi beklenirken, Osmanlı devletinin idari politikası sonucu Kıbrıs'ta Türkler, yönetim işleri ile uğraşan büyük toprak sahipleridirler. En büyük gelir kalemi de Müslümanların ödediği tarımsal vergi olan Öşür vergisidir. Yani Kıbrıs'ta Türkler feodalizme yakın, toprağa

¹⁰ Halil Fikret Alasya, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992, s.25.

¹¹ Gazioğlu, a.g.e., s.43-45.

¹² A.g.e., s.55-56; Vehbi Zeki, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, Halkın Sesi Ltd., 1973, s.42.

¹³ Ahmet Gazioğlu, *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878-1960)*, Kıbrıs Araştırma Ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 1997, s.20-21.

bağlı bir düzen içinde yaşarken, Rumlar kapitalistleşmiş ve bunun sonucu ulusçuluk düşüncesi kapsamında Enosis hedefini benimsemişlerdir.¹⁴

Kapitalizmin dünya lideri İngiltere'nin yönetimi ile adadaki ticaret gelişmiş, bu da burjuvazinin gelişmesine etken olmuştur. Dış ticaretin ve dolayısıyla ekonomik yapının ne ölçüde İngiltere'ye bağlı olduğunu görmek açısından şu rakamlara bakmak yeterlidir. 1907 yılında ada ihracatının %33'ü İngiltere'ye, %31'i ise İngiliz mandası olan Mısır'a yapılmaktadır. Yani toplamda ada ihracatının %64'ü İngiltere'ye yöneliktir.¹⁵

Adanın ekonomik yapısında önemli rol oynayan ve giderek güçlenen burjuvazi ile birlikte adadaki Rumlar arasında Helen milliyetçiliğine dayalı ideoloji giderek artan ölçüde benimsenmiştir. Kıbrıs Türkleri ise bu ideolojiye karşı, Osmanlı döneminden beri varolan politik ayrıcalıkların kaybetmemek amacıyla ve adanın bir gün eski sahibine geri verileceğini umuduyla İngiliz sömürge yönetimi ile işbirliğini sürdürmek fikrini benimsemişlerdir. İleride de görüleceği gibi İngiltere, bu umudu kendi yararına başarıyla kullanmıştır.

Sonuçta adanın toplumsal yapısında giderek belirgin hale gelen önemli bir bölünme ortaya çıkmıştır. Feodalizme ve sömürge yönetimine yakın Türk toplumuyla, sömürgecilerle mücadele eden, kapitalistleşmiş ve giderek radikalleşen milliyetçilik düşüncesine sahip Rum toplumu, sözkonusu tarafları oluşturmuştur.¹⁶

Adadaki İngiliz valisi Storrs, anılarında, okullardaki milliyetçilik düşüncesinden bahsetmiştir. Ona göre, okullarda açıkça bir İngiliz düşmanlığı değilse bile etkin bir Helenleştirme faaliyeti bulanmaktadır. Tüm Rum ilkokullarında "Analitik Program" denilen, Yunanistan'da hazırlanan ve Kıbrıs eğitim komisyonu tarafından onaylanan bir sistem kullanılmaktadır. Yunan bayrağına saygı öğretilmektedir. Sınıf duvarlarında Yunanistan kralı, kraliçesi ve hükümet başkanının resimleri, Yunanistan haritaları bulunmaktadır. Yunan tarihini oldukça iyi bilen Kıbrıslı çocuklar kendi tarih ve coğrafyaları konusunda oldukça bilgisizdirler.¹⁷

¹⁴ Nazım Beratlı, *Kıbrıs'ta Ulusal Sorun*, 1991, s.30.

¹⁵ A.g.e., s.31

¹⁶ Aynı yer.

¹⁷ Storrs'a göre "Yunan ırkçılığı, Yahudi ırkçılığından biraz daha azdır", Taçgey Debeş, *Sir Ronald Storrs'un Kıbrıs Anıları (1926-1932)*, Mez-Koop Bankası Kültür Yayınları, No:1, KKTC, 1993, s.29-34.

1.2- Toplumlararası Çatışmalar

Kıbrıslı Türklerle Rumlar arasındaki çatışmaların ana nedeni, Kıbrıs'taki Türk varlığının, adanın Yunanistan'a ilhakı (Enosis) emellerini engelleyen önemli etkenlerden biri olmasıdır. Kilisenin ve Rum okullarının Türk düşmanlığı aşılayan, Kıbrıs'ın Yunan adası olduğunu telkin eden uğraşları, toplumsal gerginliğin artmasına neden olmuştur. 1895 yılında Lefkoşa'nın Tahtakale mahallesinde ve Vadili köyünde başlayan Türklere yönelik saldırılar zaman içinde adanın her tarafına yayılmıştır. Bunun üzerine Nisan ayı sonunda Müftü Ali Rıfki, Yüksek Komiserine Türk toplumunun endişelerini belirtmiştir. Adanın çeşitli yerlerinde Türklere karşı Rumlar tarafından yürütülen sözlü hakaret kampanyasına ve Rum okullarında "Türkleri kılıçtan geçirip intikam alacağız" şeklinde sözler içeren şarkılar okutulduğuna dikkat çekilmiş, Rum kışkırtmalarını kanıtlayan örnekler gösterilmiştir. Buna karşı kendilerine herhangi bir karışıklığın çıkmasına izin verilmeyeceğine dair güvence verilmiştir. Ancak Türkler bununla yetinmemiş, mevcut durumu Türk Hükümeti'ne (Bab-ı Ali)ye de bildirmişlerdir. Türk hükümetinin İstanbul'daki İngiliz büyükelçisine durumu anlatarak, sorunu Londra'ya bildirmesi isteği üzerine İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'na durum iletilmiştir. Bakanlık, adadaki İngiliz Yüksek Komiserinden bilgi istemiştir. Yüksek Komiser W.J. Sendall 21 Mayıs 1895'de şu cevabı göndermiştir: "Her ne kadar son zamanlarda Hristiyan ve Müslüman Kıbrıslılar arasında hayli yaygın bir politik gerginlik yaratıldıysa da, adanın hiçbir kısmında iki toplumun ciddi çatışmasını gerektirecek herhangi bir olayın yer almadığını Said Paşa'ya iletiniz. Hükümet, sivil hak ve özgürlüklerin kullanımı yolunda Kıbrıs toplumunun bütün kesimlerini korumaya tam olarak hazırdır." Fakat 1895 yılında had safhaya ulaşan Enosis talepleri karşısında, Sömürgeler Bakanlığı adadaki İngiliz Yüksek Komiserine bir telgrafla, 1878 anlaşması koşullarına göre elinde bulundurduğu Kıbrıs yönetimin, Majeste Kraliçe Hükümeti'nin terk etmeye niyeti olmadığını belirtmesini istemiştir¹⁸.

Avrupa tarafından, Girit'in 1898 yılında Osmanlı denetiminden çıkarılması ise Kıbrıs'ta Enosis yanlıları için büyük bir umut olmuştur. Hayalleri bir gün Kıbrıs'ın da bu yöntemle Yunanistan'a bağlanmasıdır. Temmuz 1903'te, Kavanin Meclisinin Türklerin bulunmadıkları bir toplantısında Rumlar, Enosis lehinde karar çıkarmışlardır. Ertesi gün ise Türkler, bu kararı protesto etmişler ve "Kıbrıs Adası'nın yönetimi İngiltere tarafından bırakıldığında ada, Osmanlı devletine geri verilecektir" şeklinde bir karşı karar çıkarmışlardır. Ancak aynı gece Rumlar, Limasol'da ateşler

¹⁸ Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde...*, s.63-69.

yakıp, gösteriler yaparak Türklere bir dehşet gecesi yaşatmışlardır.¹⁹ Osmanlı Devletinin savaşlar nedeniyle toprak kayıplarındaki artış, süreç içinde Kıbrıs'ta Rumların Enosis taleplerinin giderek yükselmesinde etken olmuştur. Nitekim 1911-1912 yıllarında yaşanan Trablusgarp savaşı ve Balkan savaşı ile Osmanlı, Kuzey Afrika'daki ve Balkanlardaki son topraklarını kaybetmiştir..²⁰

Vatan gazetesi sahibi Bodamyalızade Mehmet Şevki Bey tarafından organize edilen ve binlerce Kıbrıslı Türk'ün katıldığı üç protesto mitingi yapılmıştır. Bu mitingler Türk halkının Enosise karşı yaptığı ilk kitle gösterisi ve ilk örgütlü eylemler olup, Kıbrıs Türk halkının Enosise karşı olduğunu tüm dünyaya duyurmuştur.²¹ 1912 yılında ise Türk köyü olan Mandıralar (Hamitköy)'a saldırarak ve köy tepelerine “Yaşasın Yunanistan” diyerek Yunan bayrağı çeken Rum gençleri ile Türk köylüler arasında çatışmalar çıkmış, ardından Leymosun panayırı sırasında Türk mahallelerine karşı saldırılar gerçekleşmiştir. Ölümünün de yaşandığı 1912 olaylarından sonra Rumların faaliyetleri giderek artmıştır.²² Özellikle Leymosun, Lefkoşa ve Larnaka'da yaşanan toplumlararası çatışmalar, Türk toplumu liderleri tarafından Türk hükümetine duyurulmuş ve destek istenmiştir. İstanbul'dan aldığı direktif üzerine Londra'daki Türk elçisi, 29 Haziran 1912'de İngiliz hükümetine olaylarla ilgili bir muhtıra sunmuştur. Bu muhtırada üzerinde durulan iki konu:

- Osmanlı Devleti'nin adanın hukuken gerçek sahibi olmaya devam ettiği,
- Türk toplumunun haklarının korunması ile yakından ilgilendiği idi.

Buna rağmen, Balkan Savaşı sırasında Kıbrıs'tan Yunanistan yanında savaşmak için gönüllü Rumların adadan ayrılmasına ve Yunanlıların adadan katır satın almasına İngiliz yöneticiler önce ses çıkarmamışlarsa da daha sonra adanın tarafsız kalması gerektiği kararını alarak Türklere karşı bu tip hareketleri engellemeye çalışmışlardır.²³

¹⁹ Şükrü Sina Gürel, *Kıbrıs Tarihi 1 (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984, s.s.47-48.

²⁰ Balkan Savaşı sırasında İngilizlerin bir raporunda, Yunanistan'ın yayılmacı emelleri görülmektedir. Raporda: “Beş velihaht prens Sofya'da bir toplantı yaptı. Bunların içinde en önemlisi Yunan prensidir. Kral Ferdinand'ın en büyük ihtirası, İstanbul merkez olmak üzere Büyük Bizans İmparatorluğu'nu kurmaktır ve kendisi de imparator olmak arzusundadır. Bu rüya yavaş yavaş söndüğü için şimdi Balkan İmparatorluğu'nu kurmak istiyor...” ifadeleri yer almıştır. Ali Kemal Meram, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1969, s.211; Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992, s.s.13-14.

²¹ İsmail, *a.g.e.*, s.5; 1912 saldırıları için bkz.: Sabahattin İsmail, *Kıbrıs Sorununun Kökleri: İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum kavgaları*, Akdeniz Haber Ajansı, 2000, s.176, 216.

²² Kıbrıs'ta yayınlanan Vatan gazetesinde Rumların amacının Türkleri göçe zorlamak olduğu belirtilmektedir. Adada gerilim giderek artmaktadır. İsmail, *Kıbrıs Sorununun Kökleri...*, s.20-21.

²³ Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde...*, s.123-127.

2- BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI VE SONRASINDA KIBRIS

I.Dünya Savaşı başladıktan birkaç ay sonra, önce İngiltere'nin ardından Osmanlı İmparatorluğu'nun İngilizler karşısında savaşa girmesi, İngiltere'nin tarafsızlık politikasını değiştirmiş ve ada 5 Kasım 1914 tarihinde İngilizler tarafından 1878 Kıbrıs Konvansiyonu'na aykırı olarak tek yanlı bir kararla ilhak edilmiştir. Kıbrıs'ı İngiliz İmparatorluğu'na katan Kraliyet Emirnamesi, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere aleyhinde I.Dünya Savaşına girmesi nedeniyle, 1878 Antlaşması ve eklerinin artık geçersiz olduğunu ve Kıbrıs'ın İngiltere'ye ilhak edildiğini ilan etmiştir. Böylece Kıbrıs yeni bir statüye sahip olmuştur. İngilizler ada halkının tabiiyet durumunu tayin eden bir bildiri yayımlamışlardır. İngilizlerin aldığı kararla Yüksek Komiser, Türk toplumunun dini işlerine eskiden olduğu gibi dini mal ve mülklerine saygılı olmaya devam edecekleri güvencesini vermiştir. Buna rağmen, 1914 ilhaki ile belirlenen yeni durum karşısında İngiliz uyruğuna geçmek istemeyen bir kısım Türkler, Kıbrıs'tan ayrılarak Türkiye'ye göç etmişlerdir.²⁴

Rumlar, hazırladıkları ve Başpiskoposla Yürütme Meclisi Rum üyelerinin imzaladığı bir muhtırayı Yüksek Komisere sunmuşlardır. Muhtırada, Yüksek Komiser Hamilton Goold Adams'a, İngiltere'nin kararını son derece olumlu buldukları belirtilmektedir. Yunanistan başbakanı Venizelos da, Eleftheria Gazetesine 14 Kasım'da verdiği bir demeçte "Bu Yunan adasının anavatana katılması için son aşama olarak değerlendirilebilir. Kıbrıs'ın anavatanla birleşmesi çok yakın gelecekte gerçekleşecektir" demiştir. Rumlar artık Enosis karşısındaki önemli engelin yok edildiğini düşünmektedirler. Yüksek Komiser de bu beklentiye uygun olarak 27 Kasım 1914 günü adadan ayrılırken, Rumların ulusal emellerini bildiğini ve buna karşı saygı duyduğunu ve bu emelleri haklı bulduğunu belirtmiştir.²⁵

1915 yılında Balkanlar'daki Anglo-Fransız Makedonya cephesi Bulgarlar tarafından sıkıştırıldığı için cepheye İngiliz ve Fransızların acil takviye göndermesi gerekli olmuştur. O günlerde, Yunanistan'da Kralcılarla Venizelos taraftarları savaş konusunda derin görüş ayrılığı içindedirler. Venizelos hükümeti, Müttefikler yanında savaşa girme düşüncesinde iken Kral, Alman yanlısı bir tutum içindedir. Bu nedenle, Venizelos'un savaşa girme kararını Kral Konstantin 1915'de iki kez veto etmiştir. Kralın bu vetosunu kaldırmak ve İngilizler yanında Yunanistan'ın savaşa girmesini teşvik etmek için İngiltere, 18 Ekim 1915'te Kıbrıs'ı

²⁴ Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde...*, s.128-133.

²⁵ Gürel, *a.g.e.*, s.52,67; Gazioğlu, *a.g.e.*, s.134.

Yunanistan'a devretmek teklifinde bulunmuştur. Kral, savaşa girmeyi reddedince, teklif de süreli olduğundan bu devir gerçekleşmemiştir. Ancak, bu teklif Türklerin İngiltere'ye olan güvenini sarsmıştır. Türklerin önündeki Girit örneği, onların haksız olmadığını önemli bir kanıtıdır.²⁶

Savaşın sonlarına doğru Kıbrıs'ın jeopolitik durumu daha da önem kazanmıştır. 18 Eylül 1919'da İngiliz Akdeniz Donanması Başkumandanı Amiral J.M. De Robeck tarafından Londra'ya gönderilen raporda ve bunu temel alan 2 Mayıs 1919 tarihli İngiliz Hava kuvvetleri tarafından hazırlanan raporda, Kıbrıs'ın Doğu Akdeniz'i gözetim altına alan üstün bir konumda bulunduğu, Mısır ve Hindistan'a giden havayolu üzerinde önemli bir transit yeri olduğu, bu nedenlerle elden çıkarılmaması gerektiği vurgulanmıştır. Bunun üzerine Kuşkuları ortadan kaldıran ilk ciddi ve resmi İngiliz açıklaması 14 Kasım 1919'da yapılmıştır. İngiliz başbakanı Londra'daki Rum heyetine, Ortadoğu'daki durumun henüz karışık ve belirsiz olduğunu belirterek Kıbrıs konusunda bir karar alınmayacağı yanıtını vermiştir. Çok umut bağladıkları Llyod George'un 14 Kasım tarihli bu yanıtı, 1 yıldır Londra'da bulunan Kıbrıs Rum Heyeti'ni hayal kırıklığına uğratmıştır. Başpiskopos Krillos ve Feodotu dışında diğerleri Aralık 1919'da adaya dönmüşlerdir. Bu açıklama karşısında Türkler de İngiliz yöneticilere, Enosis girişimlerini şiddetle reddettikleri ve İngiliz hükümetinin adayı elinde tutmak kararından dolayı duydukları memnuniyeti belirten telgraflar göndermişlerdir.²⁷

2.1- Savaş Yıllarında Yasama Meclisi

1916 yılında Yasama Meclisi için seçim yapılması kararlaştırılmıştır. Yapılan seçim kampanyası, Yüksek Komiserin bildirdiğine göre sönük ve sakin geçmekle beraber, Enosis istemi seçim konuşmalarının en başta gelen konusunu oluşturmuştur.

Musa İrfan Bey, Evkaf Murahhası olarak sahip bulunduğu etkili pozisyonu nedeniyle rakipsiz olarak yeniden Yasama Meclisi'nin Lefkoşa-Girne üyeliğine seçilmiş, Larnakalı işadamı Mustafa Hami bey yeniden Larnaka-Mağusa bölgesinden seçimi kazanmıştır. Bir önceki Meclis üyelerinden seçimi kaybeden sadece Dr. Eyyüp Bey olmuştur. Onun yerine Limasol-Baf Meclis üyeliğine, bir din adamı olarak Sait Hoca olarak tanınan ve bir süre Limasol'daki yüksekokulda öğretmenlik yapan Ahmet Sait Efendi seçilmiştir.²⁸

²⁶ Gazioglu, *İngiliz Yönetiminde...*, s.134; İsmail, *Kıbrıs Türkünün Varoluş...*, s.24. Bilgi için bkz.: Rauf R.Denktaş, *Kıbrıs Girit Olmasın*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004; Ayşe Nükhet Adıyeye, Nuri Adıyeye, *Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması*, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara, 2002.

²⁷ Gazioglu, *İngiliz Yönetiminde...*, s.163-164

²⁸ Gazioglu, a.g.e., s.143.

Seçimi kazanan Rumlar ise şunlardır: Lefkoşa-Girne Rum üyeliklerine seçilenler, genç varlıklı bir tüccar ve avukat olan Severis, 1912'de Yüksek Komiserin ikametgahı önünde özerklik istemi ile düzenlenen gösterinin lideri Avukat Neopteleemos Paskalis ve deneyimli politikacı Feodotu. Larnaka-Mağusa Rum üyeliklerine seçilenler ise, tüm Karpaz yarımadasını tasarrufunda bulundurduğu söylenen adanın en büyük tahıl spekülörü Konstantinides'in yeğeni olan Mağusa belediye başkanı Avukat enfiyeci, eski Belediye Başkanı Loizu, Yunan asıllı eski Meclis üyesi ve Larnaka'da bir tütün fabrikası sahibi bulunan Dr. Zannetos, Limasol-Baf Rum Meclis üyeliğine seçilenler: Baf Belediye Başkanı, avukat ve büyük faizci Neofitos Nikolaidis ve Zenon ile Lanitis. Yüksek Komiser, seçilen Rum üyelerle ilgili olarak şunları söylemiştir: Dr.Zannetos dışında tüm Rum üyeler avukat ve faizcidirler. Bunlar Meclis üyeliklerini, borçlu Kıbrıslıları alacaklıların (faizcilerin) kölesi yapan yasaya borçludurlar.²⁹

Rum üyeler, özellikle 1914'den sonraki yıllarda, Türk ve Rum Meclis Üyeliği seçimlerinin tek ve karma bir ortak seçmen listesine göre yapılması görüşüne de ağırlık vermeye başlamışlardır. Böylece adada iki ayrı toplum olduğu gerçeğini gözardı etmek ve sayıca daha çok olan Rum toplumunun adadaki egemenliğine yol açmak amacını gütmektedirler. Doğal olarak Türk Meclis üyeleri, Rum üyelerin bu istek ve önerilerine her defasında karşı çıkmakta, böylece Meclis'te sert ve uzun tartışmalarla çetin bir söz düellosu yapılmaktadır.³⁰

İngiliz başbakanının Ortadoğu'daki durumun henüz karışık ve belirsiz olduğunu belirterek Kıbrıs konusunda bir karar alınmayacağını söylemesinin ardından Rum protestoları 1920'de Yasama Meclisi'nden istifalar ve daha sonra da seçimleri boykot şeklinde devam etmiştir. Yasama Meclisi'ndeki Rum üyelerin istifası üzerine Başpiskoposun başkanlığında bir Rum Ulusal Meclisi kurulmuş ve ilk iş olarak Enosis kararı almıştır. Alınan bir diğer karar, Yasama Meclisi seçimlerini boykot kararıdır. Nitekim 4 Kasım 1921 seçimlerinde hiçbir Kıbrıslı Rum aday olmamıştır. Böylece boş kalan 9 Rum üyelik için 28 Kasım'da yapılan ara seçimi ise Rumlar yine boykot etmişlerdir. Bu boykot 1923 yılına kadar devam etmiştir. Buna karşın Meclis, Türk üyelerle, atanmış resmi üyelerin katılımıyla işlevini sürdürmüş ve gerekli yasaları çıkarmada zorluk çekmemiştir.

²⁹ Gazioğlu, a.g.e., s.144.

³⁰ Gazioğlu, a.g.e., s.144-145.

Bu süreç içinde, 1920-1922 yılları arasında yer alan Türk Kurtuluş Savaşı, 9 Eylül günü Türk ordusunun İzmir'e girişi ile son bulmuş, Anadolu düşmandan temizlenmiş, Yunan birlikleri denize dökülmüştür. Savaş süresince Kıbrıslı Rumlar Yunanistan'a, de Türkler Türkiye'ye yardım etmişlerdir. Anadolu'daki Kuvayı Milliye hareketi Kıbrıs Türklerini derinden etkilemiş, milli mücadelenin lideri olan Mustafa Kemal Paşa ve sürdürdüğü milli hareketin yanında olmuşlardır¹⁸. İçinde buldukları güç şartlar altında, İngilizlerin engelleme çabalarına rağmen, Kıbrıs Türkleri çeşitli etkinlikler düzenlemişler, toplanan yardımlarla, camilerde okunan dualarla, köylerde ve kentlerde verilen temsillerle, maddi ve manevi olarak Anadolu'daki Kurtuluş Savaşı'nın yanında olmuşlardır. Toplanan yardımları çeşitli yollarla Anadolu'ya göndermişlerdir. Bu etkinliklerin düzenlenmesi ve yardımların toplanmasında Kıbrıs Türk basınının önemli katkıları bulunmaktadır.³¹

Kıbrıs Rumları ise savaştan sonra dünyanın yeniden şekillendirilmesini amaçlayan Paris Barış Konferansı'nda, Enosis kararı aldırılmak için Aralık 1918'de bir heyetle Londra'ya giderek kulis çalışmalarına başlamışlardır. Bu gelişme karşısında ve büyük baskılar altındaki Kıbrıs Türkleri, ulusal bir kongre toplamaya karar vermişlerdir. Bu kongrenin hazırlayıcıları Müftü Hacı Hafız Ziyai Efendi ile Başöğretmen, sonradan Söz Gazetesi sahibi ve başyazarı Mehmet Remzi Okan'dır.³² Hedeflerinden biri Kıbrıs Türk Heyeti oluşturarak Paris Barış Konferansı'na dâhil olmaktır. Ancak bu konferansa katılmalarına izin verilmemiştir.³³

2.2- Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşu ve Lozan Antlaşması'nın Etkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin tüm dünyada tanınmasının belgesi olan Lozan Antlaşması, büyük uluslararası baskı altında gerçekleşen görüşmeler ve mücadeleler içinde imzalanmıştır. Yüzyıllardır süren sorunların tartışıldığı ve çözüm arandığı bir platformdur. Özellikle İngilizlerle çetin müzakereler gerçekleştirilmiştir.³⁴ Sonuçta Kıbrıs, Misak-ı Milli sınırları dışında kalmıştır. Böylece Kıbrıs'ta 1914 tarihinden itibaren fiili olarak uygulanmakta olan ve

³¹ İsmail, Unutulan Yıllar..., s.9. Yardım için düzenlenen gösteriler ve yardım kampanyaları konusunda ayrıntılı bilgi için bkz.: İsmail, *Kıbrıs Türkünün Varoluş...*, s.s.40-42; Balaban, *a.g.e.*, s.81.

³² Mehmet Remzi Okan, Türkiye'deki Ulusal Kurtuluş Savaşı'na verdiği destek ve ulusal meclis toplama çabaları nedeniyle öğretmenlik görevinden alınmıştır. Çıkardığı Söz gazetesi ile İngiliz sansürünün baskılarına rağmen çalışmalarını sürdürmüştür. Atatürk'ün gerçekleştirdiği harf inkılabından sonra yeni Türk harflerini alarak uygulayan gazetecidir. Bkz.: *BCA* 83-548-2. Yine Atatürk'ün emri ile gönderilen bir yazı ile kurtuluş savaşına yaptığı katkılardan dolayı kutlanmıştır. 1931 yılında Necati Özkan'ın önderliğinde toplanan Milli Kongrenin de örgütleyicilerinden de biri olmuştur. 1931 isyanından sonra ise siyasi faaliyetler yasaklanıp basına sansür gelince Türkiye'ye göç etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Ulvi Keser, *Lozan Sonrasında Kıbrıs Unutuldu mu? Sorusuna Kesitsel Bir Bakış ve M.Remzi Okan*, History Studies, Special Issue on Lausanne, Volume 5/4, 2013.

³³ İsmail, *Kıbrıs Türkünün Varoluş...*, s.s.26-29; 56.

³⁴ Görüşmeler için bkz.: Seha L.Meray, *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001; *İsmet İnönü'nün Hatıraları Lozan Antlaşması*, Cumhuriyet, Ankara, 1998.

1920 tarihinde Sevr Antlaşması³⁵ ile Osmanlı Devleti'nin de resmen tanımış olduğu adadaki İngiliz egemenliği, Lozan Antlaşması'nın 20.maddesi ile hukukileştirilmiştir.³⁶ İngiltere, 1924 yılında onayladığı bu antlaşmadan sonra 1925'de Kıbrıs'ı İngiliz Kraliyet sömürgesi olarak ilan etmiştir. Bu durum Rumları hayal kırıklığına uğratmış ve eylemlerini arttırmışlardır.³⁷

Kurtuluş Savaşı süresince Kuvayı Milliyeyi desteklemek için elinden geleni yapan Kıbrıs Türk halkı, Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin en yakın izleyicisi ve Atatürk devrimlerinin uygulayıcısı olmuştur.³⁸ Fakat uluslararası konjonktür gereği, bağlı olduğu ittifaklar ve dahil olduğu antlaşmalar gereği Türkiye, adadaki Türklerle ilişkisini kültürel düzeyle sınırlı tutmuştur. Atatürk'ün uzun yıllar yanında bulunan Kıbrıslı Saffet Engin'in hatıralarında Atatürk'ün Kıbrıs konusunda düşünceleri görülebilmektedir. Kıbrıs'ın geleceğini soran Engin'e Atatürk'ün verdiği yanıt; "Onun da sırası gelecek Saffet" olmuştur.³⁹

1920'li yıllar Kıbrıs Türk toplumu için fakirlik ve kuraklık dönemi olmuştur. Türk Milli Mücadelesinin sonunda, 1923 yılında imzalanan Lozan Antlaşması ise varlık mücadelesi veren Türkiye'nin İngiliz işgali altındaki Kıbrıs'a öncelik tanınmasını mümkün kılmamıştır. Ancak antlaşmaya konulan bir maddeye göre, Kıbrıslı Türklerden isteyenler anavatana dönebileceklerdir. Bu dönemde bir kez daha, Kıbrıs'tan Türkiye'ye Türk göçü yaşanmıştır. Adada kalmak isteyenler için ise yaşam şartları iyice güçleşmiştir. Zaten İngiliz işgali altında olan Kıbrıs'ın hukuki olarak da İngiltere'ye devri ile Türklerin yönetimdeki hakları, konumları belirsizliğe girmiştir. Rumlar ise Enosis isteklerinde daha ısrarcı olmuşlardır.⁴⁰

³⁵ Sevr Antlaşmasının ilgili maddeleri: "Madde 115:İngiliz hükümetinin 1914 tarihinde Kıbrıs'ı kendisine bağlamış olması kabul edilmiştir. Madde 116: Osmanlı Devleti, Kıbrıs üzerindeki bütün haklarından vazgeçmiştir. Madde 117: Adadaki Osmanlı uyrukları, Osmanlı uyruğundan ayrılarak, İngiliz uyruklugunu alacaklardır." Metin Menekşe, *Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1878-1923)*, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi/2013-1 (Kıbrıs Özel Sayısı), s.321.

³⁶ İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s.99; Samani, s.6. Antlaşmanın 21.mad. Kıbrıs Türklerinin İngiliz tabiyetine gireceğini belirtmektedir. İngiliz vatandaşlığını kabul etmeyen Türkler 1 yıl içinde Adadan ayrılacaklardır. Bu madde üzerine 8-10 bin civarında Türk, Adayı terk ederek Türkiye'ye göçmüştür. Bkz.: İsmail, *Kıbrıs Sorununun Kökleri...*, s.277,284; Zeki, a.g.e, s.39-40.

³⁷ İsmail, a.g.e., s.100.

³⁸ Söz gazetesinde, Anadolu'nun işgal altındaki bölgelerine Türk bayrağının yeniden dikileceği günlerin yakın olduğuna değinen Mehmet Remzi Okan, Türklerin bu zaferinin bütün dünyada haksızlığa uğrayan insanlara örnek olacağını söylemiştir. 29 Temmuz 1922 tarihli Söz gazetesinden aktaran Balaban, a.g.e., s.50.

³⁹ M.Saffet Engin, *Kemalizm İnkılabının Prensipleri*, C.I-III, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul, 1938'den aktaran Tuğ. Zeki Aydın, *Bütün Yönleriyle Kıbrıs Sorunu ve Denktaş*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 2003, s.52. Atatürk'ün Türk Kurtuluş Savaşı'nın başarı ile sonuçlanması için, o dönemde de oldukça güç şartlar altında yaşayan Kıbrıs Türk Toplumunu elindeki her şeyi satarak anavatana katkıda bulunma girişimine girmiştir. İsmail, *Kıbrıs Türkünün Varoluş...*, s.55. "Kıbrıs'ta yaşayan Türkler, genel olarak Türk inkılabı prensiplerini kabul etmişler ve adanın idari durumunun imkan verdiği oranda bunları uygulamışlardır. Türk Harfleri gazetelerde ve okullarda kabul edilmiş bütün Türkler, birkaç ihtiyar ve az sayıdaki muhalifler hariç hemen hemen bütünüyle şapka giymişlerdir." Kıbrıslı Türkler hakkında Dışişleri Bakanlığında Başbakanlığa gönderilen rapor. *BCA* 124-886-18, s.s.2-3.

⁴⁰ Harid Fedai, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986, s.14

Nitekim ilerleyen günler bu korkularını doğrular niteliktedir. 6 Şubat 1925 tarihli Kıbrıs Emirnamesi ile Kavanin Meclisindeki üye sayısı 24 olmuştur. Buna göre Meclis'teki seçilmiş Rum üye sayısı 9'dan 12'ye çıkarılmıştır. Türk üye sayısı ise 3 olarak kalmıştır. Fakat atanmış resmi üye sayısı da 6'dan 9'a yükseltilmiştir. Böylece Türklerin hakları azaltılırken, geleneksel denge korunmuştur. Meclisin anayasayı değiştirme hakkı olmadığı da karara bağlanmıştır. 10 Mart 1925'de ise Kıbrıs Yüksek Komiserliği makamı kaldırılarak, Kıbrıs İngiltere Krallığına bağlı bir koloni haline getirilmiştir. En yüksek yöneticilik ve yüksek komiserlik görevi artık Kıbrıs Valisininindir. Böylece 1920 yılından beri Yüksek Komiser olarak görev yapan Sir Malcolm Stevenson yeni dönemin ilk valisi olmuştur. Adanın statüsündeki bu gelişmeler karşısında yapılacak işin İngiliz sömürge yönetimi ile sıkı bir işbirliğine girmek ve bu yöntemle Kıbrıs Türk toplumunun haklarını korumak olduğu şeklinde görüşler ortaya atılmaya başlamıştır. Bu görüşü bildirenlerin başında dönemin Müftüsünün kardeşinin oğlu ve aynı zamanda damadı olan Mehmet Münir bulunmaktaydı. Bu düşünce ve davranışlarının sonucu olarak İngiliz sömürge yönetimince 1925 yılında Evkaf Murahhası, 1926 yılında valinin İcraat Meclisi üyeliğine atanmıştır. 1925 yılı Kavanin Meclisi seçimlerini de kazanan Münir Bey, hem yasama hem de yürütme organlarında görev yapan ve bir üçüncü görev olarak Evkafı yöneten bir kişi olmuştur. Ayrıca tali (orta dereceli) okullar komisyon başkanlığı görevini ve daha başka 8-10 komisyonda da başkan ya da üye olarak görev yapmıştır. Kıbrıs tarihinde İngiliz sömürge yönetiminin bu denli güvenini kazanmış ve sömürge yönetimine bu kadar uzun bir süre sadakatle hizmet etmiş başka biri olmamıştır.⁴¹ Ayrıca, 1925 anayasası gereği Rumların meclisteki üye sayısı artarken resmi üyelerin de aynı şekilde artmıştır. Türklerin sayısı ise aynı kalmıştır. Böylece İngiliz ve Türk üyelerin toplamı ile Rum üyelerin toplamı eşit olmakta, vali ayrıt edici oyunu kullanınca da hükümetin istediği olmaktadır. Bu durum milliyetçi Rum liderlerinin Enosis isteklerini yenileyerek protesto başlatmalarına yol açmıştır. Sömürge müsteşarı bu taleplere "Kıbrıs'ın Yunanistan ile birleşmesi konusu nihai biçimde kapanmıştır ve yeniden açılmaz" şeklindeki yanıtı karşısında Rumlar geri adım atmışlar ve daha ılımlı bir politikaya yönelmişlerdir. Sömürge yönetimini anayasa değişikliğine ikna etmek ve adaya özerlik verilmesi için çaba göstermek için hükümetle işbirliğine karar vermişlerdir.⁴²

⁴¹ Mehmet Münir'e İngiliz Kralının doğum gününde "Sir" rütbesi verildiği hakkında Kıbrıs Konsolosluğu'ndan alınan yazının ekinde yer aldığı, 11 Temmuz 1947 tarihli, "Mehmet Münir'e verilen rütbe" konulu TC Dışişleri Bakanı Hasan Saka imzalı Başbakanlığa gönderilen yazı. *BCA* 235-590-35.

⁴² Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde...*, s.193-196.

Seçimde Türk toplumunun başta Münir Bey olmak üzere Evkafçı meclis adayları seçim propagandasını, sömürge yönetimiyle işbirliği yapılması ve toplumun ancak böyle bir politika izleyerek Rumların karşısında varlığını koruyabileceği temel görüşüne dayandırmışlardır. 8 ve 13 Ekim 1925 de yapılan seçimlerde, Kavanin Meclisi üyeliklerini kazanan Türkler, Mehmet Münir, Dr. Eyüp Necmettin ve Mahmut Celalettin olmuştur. Vali Stevenson seçim sonuçlarını memnunlukla karşılamıştır. Çünkü seçilenlerin büyük çoğunluğu ılımlı ve hükümetle işbirliği yanlısı kişiler olmuştur. Vali Türk üyelerin sadakatlerinin devamından emin ve yeni Rum üyelerin de daha ılımlı ve umut verici olduğu kanısındadır.⁴³

3- KAVANİN MECLİSİNİN KAPANMASINA GİDEN SÜRECİ

3.1- 1930 Seçimleri

Kavanin Meclisinde 1925-1930 yıllarında Türk toplumunu temsil eden üç üye Evkafçılar olarak bilinmektedir. Mehmet Münir bu grubun lideri olarak sömürge yönetimi ile uyum sağlamayı bütün çabalarının ana ilkesi olarak benimsemiştir. 1930 yılında, Kavanin Meclisi üyelikleri için yeni bir seçim dönemine girilirken toplum, Evkafçılar ve Halkçılar olarak ikiye bölünmüş durumdadır.⁴⁴ Halkçı hareketin lideri olarak anılan isim Mısırlı zade Mehmet Necati (Özkan) olmuştur. Kendisi Mehmet Münir'in hem Evkafçıları hem de meclislerdeki tutumuna karşıdır. Bu yönde yaptığı eleştiriler ve özellikle Lisenin başında bir İngiliz müdür bulunması karşısında gösterdiği duyarlılık ve tepkiler halktan büyük destek almaktadır. Basın da ikiye ayrılmıştır. Söz gazetesi Halkçıların, Hakikat gazetesi ise Evkafçıların yanında yer almıştır.⁴⁵

30 Kasım 1926'da Kıbrıs'a vali olarak gelen Sir Ronald Storrs'un yemin töreninde Başpiskopos Kyrillos dışında adadaki toplumların liderleri ve ileri gelenleri hazır bulunmuşlardır. Başpiskoposun törene katılmamasının sebebi ise protokolde geleneksel olarak Müftüye öncelik verilmesidir. Sonraki dönemde Storrs, Başpiskoposun daha liberal yönetim ve ilhak isteklerini göz ardı etmiş ancak protokolde Müftüye öncelik verilmesi geleneğini kaldırarak Başpiskoposun yerini öne almıştır. Storrs, halkla bütünleşmek politikası gütmüş, Kıbrıslı Rum liderler ve Başpiskoposla sosyal ilişkiler kurmuş, Türk toplumu ile olan

⁴³ Gazioğlu, *İngiliz Yönetiminde...*, s.197.

⁴⁴ Evkafçılar, Halkçılar ve Remzi Okan için bkz. Keser, a.g.m., s.66.

⁴⁵ A.g.e., s.200.

ilişkilerini ise daha çok Evkaf Murahhası Mehmet Münir ve Evkafçılar olarak bilinen grupla sürdürmüştür.⁴⁶

Tüm bu olumsuz etkenler Türk toplumunda bir güç birliği yaratmış ve 1930 seçimlerine gelinmiştir. Türk toplumunda Kavanin Meclisi üye adayları, İngilizlerin desteklediği Evkafçıların temsilcisi Münir Bey ve halkın temsilcisi Mısırlı zade Necati Bey'dir. Necati Bey, seçim süresince yaptığı tüm harcamaları kendi bütçesinden karşılamıştır. Hatta bu uğurda ticarethaneleri ve mal varlığı üzerinden çeşitli şekillerde borçlanmıştır. Binlerce Türk bayrağı yaptırarak bütün seçim bölgelerinde dağıtmıştır. Seçimlerde kendisini destekleyen aydınlar arasında Doğruyol gazetesinin kurucusu ve Söz gazetesi yazarı avukat öğretmen Remzi Okan Bey, Dr. Pertev Zühtü zade, Lefkoşa Belediye Meclis üyesi tüccar Necmi Avkıran ve avukat Fadıl Niyazi Korkut bulunmaktadır. Seçimlere bir ay kala Lise öğrencileri de Necati Bey için şiirler yazmışlar, öğrenci mitingleri düzenlemişler, ellerinde bayraklarla şiirleri seslendirmişlerdir. En ünlü olan şiirin nakaratı şöyledir:⁴⁷

“Geç öne doğru yol göster Necati

Bağrımız yanıktır su ver Necati”

Uzun süren seçim propagandasından sonra Kavanin Meclisi için seçim günü gelmiştir. Lefkoşa ve Girne kazalarından bir mebus seçilecektir. Bu illerin adayları, Necati Bey ve Münir Bey'dir. Birisi halkın, diğeri sömürge hükümetinin adayıdır.⁴⁸ Sonuçta seçimi 440 oy farkla kazanan Necati Bey, arkasındaki büyük kalabalıkla birlikte Atatürk Meydanı'na (Sarayönü) gitmiştir. Bu sırada Necati Bey, halkın oylarıyla seçilen “ilk lider” olarak omuzlarda taşınmakta ve yine onun için yazılan şiirler okunmaktadır.⁴⁹

1930 Kavanin Meclisinde Münir Bey'in seçilememesi ve yerine Mısırlı zade Necati Bey'in⁵⁰ geçmesi İngilizler tarafından hayal kırıklığı ile karşılanmıştır.⁵¹ Gerek vakıflar,

⁴⁶ A.g.e., s.205.

⁴⁷ Şiirin tamamı için bkz. Birinci, a.g.e., s. 132.

⁴⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gazioğlu, a.g.e., s.201.

⁴⁹ Birinci, a.g.e., s. 138.

⁵⁰ Bütün icraatlarında Atatürk'ü rehber edinen Necati Bey, Atatürk'le görüşme olanağı bulan ilk ve tek Kıbrıslı Türk liderdir. Özkan soyadı da kendisine Atatürk tarafından verilmiştir. 11 Ocak 1935 tarihli Söz gazetesinde bu haber yayınlanmıştır. S.224; 9 Mayıs 1931 tarihli Masum Millet gazetesinde Con Rıfat, “Genç, gayretli, bütçeden yiyenlerin içinde olmayan, muktedir v saygın liderimiz ” olarak nitelendirdiği Necati Bey'in başarısı için “Türkler yarım asırda Türklüğün şanını yücelten, memleketin felaket ve saadeti ile ilgilenen tek mebusa 1930 senesinde malik olmuşlardır” yorumunu yapmıştır. Fedai, a.g.e., s19,21.

⁵¹ Bu hayal kırıklığı Vali Storrs'un anılarında açıkça görülmektedir. “Herşeye rağmen şimdi dahi biraz sabır ve anlayışla üç Türk üyenin hükümetle birlikte oy kullanacağına güvendiğimiz sürece Meclis'i çalıştırmak mümkün oluyordu. Fakat maalesef milliyetçi bir Kemalist olan Türk konsolosu Asaf Bey, sadık Türk çoğunluğu içinde az da olsa aktif bir muhalefet oluşturmayı başarmıştı. Onun geri alınmasını sağlamıştım ama bu geri alınma, Türk cemaatinin etkilenip Rumların da istediği ve artık güvenemeyeceğimiz bir Türk üyenin seçilmesinden sonra

gerekse İngiliz idaresi olarak, seçimler için önemli miktarda para harcamışlardır. Bu yüzden İngilizlerle Türkler arasında gerginlik giderek yükselmiştir. Hemen hemen her alanda Türk toplumunun milli duygularını öldürmek için savaşımını artırmışlardır. Çoğu konularda milliyetçilik yasaklanmış, hatta Türk sözcüğü bile kaldırılmaya çalışılmıştır. Kıbrıs Türkleri İngilizlerce Türk olarak değil Müslüman olarak kabul edilmişlerdir. Necati Özkan ise ulusal duyguların kökleşmesi çabasıdır.⁵²

15 Ekim 1930 seçimlerinde Rumlar da hükümetin desteklemediği adayları seçmişlerdir. Bu adaylar, Enosis yanlısı ve hükümete karşı ılımlı olmak yerine daha sert bir tutum izlenmesini isteyen milliyetçi adaylardır.⁵³

Seçimden sonra adada misafir olan Sömürgeler Bakanı Müsteşarı Dr.Shield, 24 Ekim 1930 tarihinde yeni Türk-Rum mebuslarını kabul etmiştir. Bu mülakatta Zeka Bey, üç Türk mebusun imzalarıyla hazırlanan muhtırayı Müsteşara vermiştir. Belgede ele alınan başlıca konular şöyledir.⁵⁴

- Rumların ilhak talebini protesto,
- İlhaka götüreceği için yetki genişliğini ve muhtariyeti red,
- Memleketin müstakil bir Müftüye ihtiyacı olduğu,
- Evkaf bütçesinin Kavanin ve Kaza İdare Meclislerinin Türk üyeleriyle Evkaf Murahhasları tarafından hazırlandıktan sonra Valinin onaylamasına sunulması,
- Şeriye Mahkemelerinde çalışanların maaşlarının eskiden olduğu gibi genel bütçeden ödenmesi,
- Şeri Mahkemelerde uygulanmak üzere yeni bir kanun mecmuası hazırlanması.

Fakat bu muhtıraya hiçbir zaman cevap alınmamıştır. Ayrıca 31 Ocak 1931 tarihinde Necati ve Zeka Beyler Kıbrıs Valiliğine ortak bir muhtıra vermişlerdir. Bu belgenin içeriği de özetle şöyledir:

- Evkaf siyasete karışmamalı ve Evkaf Müdürü İcra ve Kavanin Meclislerinin üyesi olmamalı,

---

olmuştu. Bu Türk zayıf bir kişi olmasına rağmen gerçekte Meclisin karar oyunu elinde tutan zat olmuştu. Bu tüm Meclis dengesinin bozulmasına neden olur”, Debeş, a.g.e., s. 98. İngilizlerin Asaf Bey’in varlığından çok rahatsızdılar. 17 Ekim 1930 tarihinde görev süresi biten Asaf Bey, dönemin İngiltere büyükelçisi tarafından Türk Dışişleri Bakanlığına şikayet edilmiştir. Ardından görevden alınmış, yerine Celal Bey atanmıştır. Keser, a.g.m., s.60.

⁵² Bundan dolayı İngilizler Kavanin Meclisinde dikta rejimi uygulamaya yönelmişlerdir. Birinci, a.g.e., s. 182.

⁵³ Ayrıntılı bilgi için bkz. Gazioğlu, a.g.e., s.206

⁵⁴ Harid Fedai, Mustafa H.Altan, *Hatıralar Fadıl Niyazi Korkut*. DAÜ, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, Gazimağusa, KKTC, 2000, s.69.

- Evkaf, dini işlere karışmamalı,
- Evkaf Murahhaslığı kaldırılmalı,
- Evkaf, altı kişilik bir heyet tarafından yönetilmeli. Heyet, iki Türk mebus, sancak idare meclisinin iki Türk üyesi ve mebusların çoğunun oyuyla seçilen diğer üye ve hükümetin tayin edeceği bir üyeden oluşmalı,
- Evkafın hükümetle ilgisi, belediyelerle olan ilgisi gibi olmalıdır.
- Müftülük makamı ihya edilmeli ve Müftü, iki dereceli seçimle ve hayat kaydıyla gelmeli,
- Şeriye mahkemesi müstakil olmalı ve Şeriye hakimleri Evkaf vekilliğinden ayrılarak maaşları genel bütçeden ödenmeli, eğer bu olmazsa, Şeriye mahkemelerinin görevleri Adli Mahkemelerdeki Türk hakimlere devredilmeli,
- Türk aile hukuku yeni bir medeni kanuna bağlanmalıdır.

Valiye verilmiş olan bu muhtıraya 30 Nisan 1931 tarihinde Müsteşar Henniker Heaton imzalı bir yazı ile bu taleplerin tümü reddedilmiştir. Bu red cevabından sonra Türk toplumunun sorunlarının bir Milli Kongrede müzakere edilmesi düşünülmüş ve Necati Bey Kongre için davetlerini yapmıştır.⁵⁵

Halk desteğini arkasında hisseden Necati Bey'in Kavanin Meclisi'ndeki kavgası ve cesur tavırları, İngiliz sömürge yönetimini büyük ölçüde tedirgin etmiştir. O kadar ki, mecliste Necati Bey'in oyu denge sağlayan oy haline gelmiştir. Oysa daha önceki dönemde bu oy İngiliz temsilcilerin elindedir. Böylece meclisteki mevcut sistem bozulmuştur. Örneğin 28 Nisan 1930'da Mecliste 1931 yılı bütçesi görüşülürken, gümrük vergilerinin artırılması için sunulan yasa tasarısına Necati Bey, Rum üyelerle birlikte oy verince tasarı reddedilmiştir.⁵⁶ Ayrıca Necati Bey, İngiliz Maarif Müdürü ile yardımcısının görevlerine son verilmesi ve yerlerine Rum mektepleri için bir Rum müdür, Türk okulları için ise bir Türk müdür atanması

⁵⁵ Fedai, *Hatıralar...*, s. 69-70; Necati Bey'in Kavanin Meclisi üyeliği kazandığı yıllarda Kıbrıs'ta vali Sir Ronald Storrs, müsteşar Henniker Heaton idi. Seçimlerden birkaç gün sonra müsteşar, Necati Bey'i davet etmiştir. Davette kendisine "Hükümeti mi destekleyeceksiniz yoksa Rumlarla birlikte mi siyaset yapacaksınız" diye sormuştur. Cevap olarak Necati Bey, "Beni bu göreve milletim getirdi. Seçimle ve çoğunlukla mebus oldum. Milletimin menfaatini nerede görsem ben oradayım. Ne Hükümetle ne de Rumlarlayım. Ciddi, namuslu ve yurtsever biri olduğum için bu seçimi kazandım" diyerek daveti terk etmiştir. Birinci, a.g.e., s.146.

⁵⁶ Storrs, anılarında bu olayı ve Necati beyin davranışını şöyle anlatır: "Gümrük tarifelerindeki değişikliği kanun tasarısı haline getirip Meclise sundum. Tasarı Rum çoğunluk tarafından reddedildi. Oylama günü tüm Rum üyeler bir birlik halinde red oyu kullandılar. Onüçüncü Rum olarak sayılan ve 1880'lerin liberalizmini elinde tutan zavallı Türk üye de maalesef ırkının ezeli düşmanlarıyla birlikte oy kullanmıştı". Debeş, a.g.e., s.100. Tasarı reddedilmesine rağmen yeni bir Order in Council ile uygulamaya geçmiştir.

için Kavanin Meclisinin Rum üyelerinden Teofani Efendi ile ortak bir önerge hazırlayarak hükümete sunmuştur.⁵⁷

Necati Bey'in Kavanin Meclisindeki çalışmaları ve mücadelesi, Türk toplumunun uzun süredir sıkıntı çektiği bazı belirli konular üzerinde yoğunlaşmıştır. Bunlar:

- a) Evkaf İdaresi: Necati Bey, Evkaf İdaresi'nin Türklere ait olduğu üzerinde durarak, Evkaf'ın siyasi entrikalardan arındırılmasını istemiştir.
- b) Müftülük: Necati Bey, bu makamın İngiliz sömürge yönetimi tarafından hep ihmal edildiğini dile getirmiştir. Ayrıca hükümetin müftü tayin edemeyeceğini, müftünün seçimle başa gelmesi gerektiğini vurgulamıştır.
- c) Şer-i Mahkemeler: Medeni Kanunun günün şartlarına uygun olarak yeniden düzenlenmesini ve Türk aile davalarının Türk hakimler tarafından görülmesinin gerekliliğini dile getirmiştir.
- d) Okullar: Bu konuda Necati Bey ile Mr.Callen ve Canon Newham hatta İngiliz vali ve müsteşarı arasında her zaman sert tartışmalar yaşanmıştır. 1 Ocak 1931 tarihli Söz gazetesinin aktardığı Necati Bey'in konuşması şöyledir: "Biz maarifimizi Türkiye'ye bağlı olarak geliştirmek zorundayız. Çünkü burada yetişen öğrenci, tahsiline Türkiye'de devam etmektedir. Bugün ülkemizdeki yüksek tahsilli aydınlarımız hep Türkiye üniversitelerinden mezun olmuşlardır. Türkiye ayrıca her yıl 5 fakir öğrencimize burs vermektedir. Oysa İngiliz hükümeti, kendi okullarında tek bir Türk okutmamıştır."⁵⁸

Seçimlerin ardından koşullar son derece sıkıntılı olmasına rağmen, Kıbrıs tarihinde önemli bir yer oynayan Con Rıfat yeni bir gazete çıkarmaya başlamıştır.⁵⁹ Avukat olan Rıfat Bey, mesleğinin de verdiği ilhamla gazetenin adını Masum Millet koymuştur. Masum Millet 11 Nisan 1931 yılında yayına başladığı sırada, basına ağırlıklar getiren bir yasa mevcuttur ve ekonomik buhran fakirliği en üst düzeylere çıkarmış durumdadır. Nitekim kısa bir süre sonra 31 İsyani baş gösterecektir.⁶⁰

3.2- Kıbrıs Türk Mücadele Tarihinde Gerçekleştirilen İkinci Milli Kongre

⁵⁷ Söz gazetesi 16.4.1931, sayı:484, s.3'den aktaran Birinci, a.g.e., s.175.

⁵⁸ Söz gazetesi 01.01.1931, sayı:470, s.2'den aktaran Birinci, a.g.e., s.178.

⁵⁹ Rıfat Beyin asıl adı, Cingizoğlu Mehmet Rıfat'dır ve Jön Türklere yakınlığı ile bilinmektedir. Bu nedenle kendisine Con lakabı takılmıştır. Jön ya da Con "karşı" anlamına gelmekteydi ve Rıfat Bey, İngilizlere karşı idi. Harid Bey, Con Rıfat'ı "uğraşın, dürüstlüğün, açık sözlülüğün, hazır cevaplılığın, mertlik ve bilginin kaynağı, gerçek bir aydın" diyerek tanımlamıştır. Fedai, *Masum Millet...*, s.15.

⁶⁰ Fedai, a.g.e., s.15-16.

Necati Bey yayınladığı bir bildiri ile Türk köy ve mahalle temsilcilerine çağrıda bulunmuş, Kurban bayramının 4.günü olan 1 Mayıs 1931’de Lefkoşa’daki kendi evinde yapılacak olan Milli Kongreye katılmalarını istemiştir. Bu bildirin ardından, 150 Türk köyünden gelen temsilcilerle yapılan toplantıda aralıksız altı saat toplum sorunları tartışılarak önemli kararlar alınmıştır. Bunlardan biri Müftü seçimidir. Avukat Ahmet Sait Efendi, Necati Bey’in önerisi üzerine oybirliği ile müftü seçilmiştir. Ayrıca Heyet-i Merkeziye adlı bir de kurul oluşturulmuştur. Üyeleri şunlardır; Avukat Ahmet Sait Efendi, Kavanin Meclis Üyesi Necati Bey ve Zeka Bey, Avukat Bahaeddin Bey, Avukat Fazıl Bey (Fadıl Korkut), Masum Millet Gazetesi sahibi Avukat Rıfat Bey (Con Rıfat), Dr. Pertev Bey, Şevki Bey ve Avukat Ahmet Raşit Beyler.⁶¹

9 Mayıs 1931 tarihli Masum Millet gazetesinde “Kıbrıs Türk Kongresi” başlıklı yazıda oluşturulan Kongre, üyeleri ve kararları aktarılmıştır. Sonuçta bir konuya vurgu yapılmıştır: “Köylü kardeşlerimizin gönderdiği vekillerin ifadelerinden, halkın ulusal konularımızı tamamen öğrenmiş oldukları açıkça görülmektedir. Selametimize engel olan kişisel çıkar engelini kaldırılmasını istemektedirler. Bu sevindirici bir farkındalık belirtisidir. Bu milletin geleceği şüpheli ve karanlık değildir. Yalnız kudretli ve niyeti temiz liderlere ihtiyacı vardır.”⁶²

9 Temmuz 1931 tarihli Söz gazetesinde Milli Kongrenin sonuçları şöyle özetlenmiştir:⁶³

- Milli Kongre, Kıbrıslı Türklerin İngiliz işbirlikçisi olduğu şeklindeki iddiayı ortadan kaldırmış ve sömürge yönetimine karşı bir hareket olduğunu göstermiştir.
- Biriken sorunlar ve sömürge yönetiminin baskıları karşısında umutsuzluğa kapılan Türk halkına yol göstermiş ve mücadele azmini artırmıştır.
- İngiliz yönetimine, Kıbrıslı Rumlara, Yunanistan’a ve dünyaya “ben de varım” demiş ve ilhakin gerçekleşmesine izin vermeyeceğini göstermiştir.
- Kıbrıslı Türkler arasında bir ulusal birlik sağlamıştır.
- Delege seçiminde uygulanan demokratik yöntemle herkese demokrasi dersi vermiş, gerçek bir Halk Meclisi oluşturmuştur.
- Evkafın ve liselerin Türk toplumuna devri konularında halk aydınlatılmış, mücadelenin hedefleri belirlenmiştir.

⁶¹ Ergin M.Birinci, *M.Necati Özkan (1899-1970)*, Necati Özkan Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997, s.144-147.

⁶² Fedai, a.g.e., s.81-82.

⁶³ Birinci, a.g.e., s.198.

- Milli Kongre, Necati Bey'i liderlik konumuna getirirken diğer üyelerin de yetişmesi ve toplum içinde söz sahibi olması sonucunu doğurmuştur.
- Türkiye'nin Kıbrıslı Türklere ve Kıbrıs konusuna daha yakın ilgi göstermesine neden olmuştur.

Fakat hükümet, ne Kıbrıs Türk Milli Kongresini tanımış, ne onun seçtiği Müftüyü kabul etmiş, ne de aldığı kararları dikkate almıştır. İngiliz sömürge hükümeti, Kongrenin seçtiği merkez heyetinin herhangi bir meselede Kıbrıs Türk toplumu adına söz söylemesi yetkisini de tanımamakta direnmiştir.⁶⁴

3.3- Kıbrıs Tarihinde Önemli bir Dönemeç olan 1931 İsyanı

Vergilerin artırılması konusunu protesto etmeyi bahane ederek, Ekim 1931'de isyan eden Kıbrıslı Rumların asıl amaçlarının Enosis olduğu, isyancıların ellerinde taşıdıkları ve üzerine kutsal amaç uğrunda and içtikleri Yunan bayraklarından da anlaşılmaktadır. Ayrıca ofisini Larnaka'dan Lefkoşa'ya taşıyan Yunan Konsolosu Aleksander Kyrou'nun İngiliz karşıtı faaliyetleri bilinmektedir. Storrs anılarında, Kyrou'nun açık toplantılarda Yunan milli marşını çaldırarak ve Enosis haykırışları ile katılma cüretini gösterdiğini söylemiştir. Ayrıca İngiltere Dışişleri Bakanlığı'ndan Konsolosun geri çekilmesini istemiştir. Fakat Türk Konsolosunu adadan göndermeyi başarmışsa da isyanın hazırlayıcılarından olan Kyrou'nun gidişini sağlayamamıştır.⁶⁵

20 Ekim 1931 günü Kavanin Meclisinden neden istifa ettiğini Rum halkına anlatmak için Limasol'a giden Kitium Piskoposu Nigodimos Milonas'ı Limasol halkı Yunan bayrakları ile karşılamıştır. Milanos ise burada yaptığı kışkırtıcı konuşmasında özetle "Bizim her hususta tek kurtuluşumuz milli hürriyetimizdir. Bu da Yunanistan'la birleşmekle mümkün olacaktır" demiştir.⁶⁶

21 Ekim günü isyancı Rum halkının toplandığı, tahrik edici Enosis konuşmacılarının yapıldığı ve Vali Konağı'na yürüyüş yapılması kararının alındığı Ticaret Kulübü (Emborigi

⁶⁴ A.g.e., s.216.

⁶⁵ Storrs, a.g.e., s. 102.

⁶⁶ Birinci, a.g.e., s.183; "Tanrı adına, asırlık vatanımız Yunanistan ve Megalo İdea adına diyorum ki: Halkın sesi, hakkın sesidir. Güçlü olan da haktır. Zorbalığa karşı, halkın muzaffer olacağına inanalım." Kitium piskoposunun bu sözleri içeren ve 17 ekim 1931 tarihinde hazırlayıp diğer Rum meclis üyelerine sunduğu bildirme için bkz. Birinci, a.g.e., s.185. Sabahattin İsmail, *İngiliz Yönetiminde Türk-Rum İlişkileri ve İlk Türk-Rum Kavgaları*, Kıbrıs Türk Mücahitler Derneği Yayını, Lefkoşa, 1997, s. 283. Storrs anılarında bu bildirgenin "yabancı tiranlar canavarca güç ve şiddet kurallarına başvursalar dahi" gibi cümlelerle dolu olduğunu anlatmakta, kendisinin Londra'ya telgraf çekip bu durumda Kyrou'nun parmağı olduğunu ve geri alınmasının durumu düzeltebileceğini söylediğini aktarmaktadır. Storrs, a.g.e. s. 106-107.

Leshi) de Yunan bayrakları ile donatılmıştır. Ticaret Kulübünde yapılan kışkırtıcı konuşmaların ardından Rumlar Vilayet Konağı'na doğru yürüyüşe geçmişlerdir. Bu sırada vali Storrs konaktadır. İsyancılar konağı ateşe vermiş, direktten İngiliz bayrağını indirerek Yunan bayrağını çekmişlerdir.⁶⁷ Vali Konağı'nın yıkılmasından sonra isyan, adanın diğer bölgelerine de yayılmış ve birçok yerde istenmeyen olaylar ortaya çıkmıştır.

3.4- İsyanın Sonuçları

Vali Storrs, İngiltere Koloniler Bakanlığına yaptığı başvuru ile, Kyrou'nun diplomatik görevinin bitmesini, adadan gönderilmesini ve Kıbrıs veya herhangi bir kraliyet yer ve kolonisine resmi giriş hakkını tamamen kaybetmesini sağlamıştır. Kition Piskoposu ve diğer elebaşı politikacılar tutuklanarak İngiliz gemilerine gönderilmişlerdir. Bu şekilde daha büyük olaylar önlenmiştir.⁶⁸

İngiliz sömürge yönetimine karşı bağımsızlık mücadelesi vermek yerine adanın Yunanistan'a bağlanması yolunda Kıbrıslı Rumların başlattığı bu mücadeleye tek bir Türk dahi katılmamıştır. Türkler Rum emellerine destek verecek tavırlardan her zaman uzak kalmıştır. Bunun farkında olan İngiliz yönetimi düşüncesini, sömürge müsteşarının Mısırlı zade Necati Bey'e göndermiş olduğu bir yazı ile teyit etmiştir.⁶⁹

Bu durumda Türklerin beklentisi, Söz gazetesinde yayınlanan bir haberde "Hükümet bize tatbik edeceği idare usulüyle, bizden memnun olduğunu bilfiil göstermelidir" şeklindedir. Oysa zaman, hem Söz'ün tahminlerinin hem de Necati Bey'in beklentilerinin tersine gerçekleşmiştir. İsyandan sonra İngiliz sömürge yönetiminin aldığı olağanüstü tedbir ve yasaklar, Türk toplumunu da etkilemiştir. Bunlardan bazıları şöyledir: 7 Kasım 1931 tarihli

⁶⁷ Storrs anılarında saldırıyı şöyle anlatmaktadır: "Ertesi gün Londra'ya seyahat etmeyi planlamıştım. Konakta kitaplarımı gözden geçiriyor ve seyahat için alacaklarımı seçiyordum. Akşam yemeği için giyinirken bir personelim, karışık bir kalabalığın konağa yaklaştığını haber verdi. Derhal Koloni Müsteşarı vekiline ve Lefkoşa komiserini arayarak yanımda olmalarını sağladım. Kontrolü komiser yüklendi. Bu arada giderek artan birkaç bin kişi konağın girişine birikmişti. Karışıklığın nedenini bilmiyorduk. Liderler konağın balkonuna yaklaşmış, polisle karşı karşıya gelmişti. Sürekli alkış, bağırış ve Enosis sesleri işitiliyordu. Kalabalık, trompet, bağırış ve Yunan bayrağı refakatinde konağın ön kapısına yaklaşıyordu. Liderler ve komiser uzaklaşmaları için halka boşuna bağırıyordu. Çünkü sözleri gürültü içinde kayboluyordu. Gürültüler artıyordu ve durum kontrolden çıkmıştı. Şiddetli bir taşlama başlamış, ön camlar kırılmış, polisler yaralanmış, ampüller paramparça, telefon ise harap olmuştu. Bu arada kırk yedek silahlı polis konağa gelmiştir. Bu sırada polis arabaları ateşe verilir ve kırık pencerelerden içeri yanan değnekler atılmaya başlar. Boru çalınır ve Rumca isyan kanunu okunur. Polis piyade atışına başlayınca kalabalık paniğe kapılarak kaçmaya başlar. Ancak konağın perdeleri ateş almıştır. Yangın hızla yayılır, 10 dakika içinde tüm vali konağı ve içindekiler yanar." Storrs, a.g.e., s. 108-110.

⁶⁸ Storrs, a.g.e., s. 111-112.

⁶⁹ Bu yazının bir kısmı şöyledir: "Kıbrıs'taki Müslüman cemaatin sadakati ve Kavanin Meclisinin ilk tesisinden beri müntehap Müslüman azanın yapmış oldukları kıymetli hizmetlerin Zat-ı Vilayetpenahi'ce ziyadesiyle takdir edilmekte olduğunu bu münasebetle kaydetmeliyim. Malumunuz olduğu üzere, Kavanin Meclisinin lağvını icap ettiren ahvalden Müslüman cemaat hiçbir suretle mesul değildir." Birinci, a.g.e., s. 186-188.

Resmi Gazetede yayınlanan 23 no.lu kanunla, hükümet tarafından alınan bir emirle, camilere Türk bayrağı çekilmesi yasaklanmıştır. Olağanüstü durum dolayısıyla Rumların olduğu gibi, Türklerin de seyahat özgürlüğü kısıtlanmıştır. Örneğin Kudüs'te toplanacak olan İslam Kongresi'ne Kıbrıs adına katılmaları kararlaştırılan Müftü Ahmet Sait Efendi ile Mısırlı zade Necati Bey, ortaya çıkan bu olağanüstü durum nedeniyle bu seyahatlerinden vazgeçmişlerdir.⁷⁰

Meydana gelen olaylar sonucu İngilizler, Rumların Türklerle birleşerek Sömürge Yönetimine karşı bir güç oluşturabilecekleri korkusuyla, tüm demokratik süreç ve kurumları askıya alarak Kavanin Meclisini feshetmişlerdir.⁷¹

Yeni çıkan kanunlarla uygulanan baskı rejiminin sonucunda toplumda ortaya çıkan yumuşamanın ardından sömürge idaresi tarafından yürürlüğe konulan sıkıyönetim 24 Aralık 1931 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.

Özetle bu isyanın sonuçları,

- Kıbrıs'taki sükunet ve diğer sömürgelere oranla göreceli demokratik olan idare sona ermiş, İngiliz valisine verilen olağanüstü yetkilerle, adada sert ve totaliter bir rejim başlamıştır. Böylece ülke sıkı yönetimle yönetilmeye mahkum edilmiştir.
- Çıkarılan bayrak kanunu ile adada yaşayan Türk ve Rum toplumlarının bayrak çekmeleri hükümetin iznine tabi tutulmuştur.
- Kavanin Meclisi dağıtılmıştır.
- Siyasi partiler dağıtılmış, yeniden kurulmaları yasaklanmıştır.
- Basına sansür getirilmiştir.
- Halk tarafından seçilen muhtarların görevlerine son verilmiş, yerlerine vali tarafından atanan muhtar ve azalar getirilmiştir.
- Okullarda Türk ve Yunan tarihlerinin okutulması yasaklanmıştır.
- Kilise çanlarının amaçları dışında çalınması yasaklanmıştır.
- Tazminat vergisi yasası ile zarar görmüş mal ve mülkün suçlu köy ve kasabalardan telafi edilmesine karar verilmiştir. (zarar, 34.345 sterlin olarak belirlenmiştir)⁷²

⁷⁰ Söz gazetesi, 10.12.1931, sayı:517, s.6'dan aktaran Birinci, a.g.e., s.189.

⁷¹ Oysa Necati Bey, İngilizlere karşı olmadıklarını dile getirerek, "Kıbrıslı Türkler, adanın iki toplumuna eşit ve dengeli yaklaşan Britanya hükümetinden memnundur. Ancak Britanya çekilecekse, Türkiye'nin ada üzerindeki hakları Yunanistan'dan çok daha fazladır." yorumunu yapmakta ve bu hakkı da coğrafi yakınlık ve tarihsel gerekçelere dayandırmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz.: Necati Özkan'ın Kıbrıs adası Türkleri hakkında verdiği izahatları ve Adada Türk varlığının yaşayabilmesi için önerdiği tedbirleri ve girişimleri anlatan yazı. *BCA* 124-886-14; Faiz Kaymak, *Kıbrıs Türkleri Bu Duruma Nasıl Düştü?*, Haz.Müfide Zehra Erkin, Alpay Basımevi, İstanbul, 1968, s.s.8-9; Samani, a.g.e., s.227,312.

İngilizlerin, Türk milliyetçilerini engellemek amacıyla hayata geçirdikleri kurallar içinde, eğitim alanında göze çarpan uygulamalar konusunda Başbakanlık Arşivi'nde yer alan bir rapordaki bilgilere göre: 1933 tarihinde bir kanunla, ilkokulların yönetimi için bir Maarif Encümeni ile her kaza merkezinde bir Maarif Komitesi teşkil edilmiştir. Encümen ve Komiteler tamamen hükümet tarafından tayin edilmekte ve cemaatin gerçek temsilcilerini içermemektedir. Bu nedenle Türkiye'den gelen kitapların okutulmasına engel olmak üzere "kitapsız tedrisat" usulü kabul edilmiş ve buradaki Türk çocuklarının Türkiye ile olan manevi ilgilerini kesmek için her araç kullanılmıştır. Zaten 1931 senesinden sonra Türk ilkokullarının büyük bir kısmı kapatılarak öğretmenleri açığa alınmıştır.⁷³ Eğitimin engellenmesi çabalarının yanında, Türkiye'de kabul edilen Medeni Kanun'un Kıbrıs'ta uygulanmasına da engel olunmuştur. Eski Şeri Mahkemelerde İslam aile hakları uygulanmaya devam edilmiştir.⁷⁴

Görüldüğü gibi alınan tüm bu olağanüstü önlemlerden, olayda hiç payı olmayan, isyana katılmadığı gibi olayları her fırsatta kınayan, İngiliz sömürge idaresine her zaman sadık olan Kıbrıs Türk toplumu da etkilenmiştir.⁷⁵

İsyan nedeniyle Türk toplumunun sorunlarına Merkez Kurulundan çok basın sahip çıkmıştır. Masum Millet gazetesinin 3 Aralık 1932 tarihli sayısında yeni atanan Kıbrıs Valisi olarak atanan Sir Reginald Edward Stubbs'ın gelişini Con Rıfat büyük bir coşku ve umutla karşılamıştır. Toplum sorunlarını yansıtan 13 bölümlük bir dizi yorum hazırlamıştır. "Bugün toplum çok zayıf düşmüştür. Bunun nedeni bireylerin geçimlerini hep memuriyet kapısında aramalarıdır. Bu Şarklı olarak atalarımızdan aldığımız kötü miraslardan biridir"⁷⁶ şeklinde başladığı yazı dizisinde Türk toplumunun tüm sıkıntıları ve çözüm yolları ayrıntılarıyla anlatılmış, yapılacak ilk işin de "yasallığını yitirmiş olan Evkaf Murahhaslığının kaldırılması" olduğunu belirtmiştir. Ona göre geri kalmışlığın iki suçlusu bulunmaktadır. Sömürge yöneticileri ve onların kanadı altındaki Evkaf çevresinde toplanan Türk yöneticilerdir. Yapılması gerekenleri de yazı dizisi aracılığıyla şöyle belirlemiştir:

⁷² Storrs, a.g.e., s.119; Gazioğlu, a.g.e., s. 266; Turgay Bülent Göktürk, Rumların Kıbrıs'taki Enosis İsteklerinin Şiddete Dönüşmesi: 1931 İsyanı", *CTTAD*, VII/16-17 (2008/Bahar-Güz), s. 349.

⁷³ Bkz.: *BCA* 124-886-18, s. 6,7. Türk okullarının kapatılmasını da içeren, Kıbrıs Türklerinin durumunu anlatan ve Kıbrıslı Türklerin unutulmamasını dileyen, K.T. Milli Kongre Heyeti Merkeziyesi'nden Necati Özkan, A.Said ve Söz Gazetesi sahibi M.Remzi Okan imzalı, 26 Nisan 1937 tarihli, TC.Başbakanı İsmet İnönü'ye hitaben yazılmış bir mektup. *BCA* 124-886-19, s.3. Bu uygulamanın amacı Kıbrıs'taki Türklerin Türkiye ile olan kültür bağını koparmaktır. Hasan Ali Yücel, *Kıbrıs Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957, s.41.

⁷⁴ Kaymak, a.g.e., s.12.

⁷⁵ Kıbrıs, 1931-1943 yılları arasında sert ve totaliter bir rejimle yönetilmiştir. Zeki, a.g.e., s.48-49; Lütfi Özter, *Ulusal Mücadelede Denктаş*, Özyurt Matbaacılık, 2004, s.18-19; Birinci, a.g.e., s. 191.

⁷⁶ Fedai, *Kıbrıs'ta Masum Millet...*, s.22-23

- Türk toplumunun örgütlenmesi,
- Evkafın halk yönetimine bırakılması,
- Eğitimin teknik temele dayandırılması,
- Ekonomik hayatın canlandırılması,
- Dinde reforma gidilmesi,
- Medeni Kanun'un uygulanması.⁷⁷

Ancak Masum Millet gazetesi, tüm güçlülere karşı verdiği varoluş savaşını 29 Ağustos 1934 tarihinde kaybetmiş ve kapanmıştır.

1933 yılı Nisan ayında İngiltere Sömürgeler Bakanı adaya gelmiştir. Kongre heyeti bakanı görme talebini valiye iletmışse de vali, bakanın kimseyi kabul etmediği cevabını vermiştir. Bunun üzerine kendisi ile görüşme talebinde bulunan heyeti, vali, Kıbrıs Türk Milli Kongresinin Merkez Heyeti olarak değil, Kıbrıs Türk toplumunun aydınları sıfatıyla birey olarak kabul etmiştir.⁷⁸ Sözcü olarak Fadıl Bey seçilmiştir. Fadıl Bey, Türk toplumunun sorunlarını ayrıntılarıyla anlatmıştır.⁷⁹ Bu görüşmenin sonucunda Necati Bey, yeni valinin Türk toplumunun önemli sorunlarını çözebileceğini düşünmüş ve bu ümitlerini 9 Şubat 1933 tarihli Söz gazetesinde dile getirmiştir.⁸⁰

20-22 Haziran 1938'de Mağusa limanını ziyaret eden okul gemisi Hamidiye'nin karşılanması milliyetçi gösterilere neden olmuş ve limanda "Anavatan" "Yaşasın Atatürk" sloganları ile sevgi gösterilerinde bulunulmuştur. İngiliz valisi hazırlamış olduğu raporda, bu durumu İngiliz Sömürgeler Bakanlığı'na bildirmiş, ayrıca Söz ve Ses gazetelerinin milliyetçi yayınlar yaptığını aktarmıştır.⁸¹

Bu ziyaret sırasında Necati Özkan, Lefkoşa'da Rum kesiminin ortasında yer alan Belediye binasında yemekli bir resepsiyon vermiştir. Daha önceden planladığı üzere, konuşması sırasında göndere Türk bayrağını çekirmiştir. O dönemde bayrak çekmek aslında yasaktır. Fakat Necati Özkan'ın bu emrivakisi karşısında sömürgeciler bir tepki verememişlerdir.⁸²

⁷⁷ A.g.e., s.28, 29, 40, 44.

⁷⁸ Birinci, a.g.e., s. 216-217.

⁷⁹ Fedai, *Fadıl Niyazi Korkut...*, s: 71-72.

⁸⁰ Birinci, a.g.e., s.220.

⁸¹ Birinci, a.g.e., s. 235.

⁸² "İngiliz sömürge yönetimi yetkilileri 1932-1943 yılları arasında Türk toplumu içinde dikkat çeken Türk aydınlarını Meşveret Meclisinde, Belediye Meclisinde ve diğer devlet kurum ve kuruluşlarında görevlendirirken, Necati Özkan "istenmeyen kişi" muamelesi görmüş, hep gözden irak tutulmuş ve unutulmaya terk edilmiştir.

Bu olayın sadece 5 ay sonrasında Atatürk'ün beklenmedik ölümü Kıbrıslı Türkler arasında büyük bir üzüntü yaratmıştır. Türkler adanın her tarafını Atatürk'ün resimleriyle süslemişlerdir. Türkiye'den kitaplar, resimler, dergiler getirilmiştir. Bu hareketler sömürge yönetimini rahatsız etmiş, bu ulusal uyanışı durdurabilmek için önlemler alınmıştır. Örneğin, Atatürk için hazırlanan ve Kıbrıs'a getirildiği duyurulan Atatürk'le ilgili belgeselin adaya girişi, o zamanki Kıbrıs valisi Sir Palmer tarafından yasaklanmıştır. Bu sansür olayına Kıbrıs Türkleri yanında Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da tepki göstermiştir. 24 Aralık 1938'de Dışişleri Bakanlığı'na çağırılan Müsteşar Morgan, "Hamidiye zırhlısının adaya gelişiyle alevlenen milliyetçi yaklaşımların bu belgesel sonrası artış göstermesi ve politik sorunlara yol açmasına neden olacağı endişesi ile valinin bu filmin gösterimine izin vermediğini ve Atatürkçülüğü savunan Necati Özkan'ın Türkiye tarafından desteklenmesinin uygun olmadığını" söylemiştir.⁸³

Daha sonraki yıllarda Necati Özkan, Lefkoşa'da açtığı sinemada sansürcülerle mücadelesini sürdürmüş ve kendi olanaklarıyla elde ettiği Atatürk belgeselini yayınlamıştır.⁸⁴

Amaçları, Kıbrıs Türk toplumunun önder kabul ettiği Necati Özkan'ı her olayın dışında tutmak ve bir işareti ile alevlenecek ulusal bir girişimi önlemektir." Birinci, a.g.e., s. 234, 236.

⁸³Birinci, a.g.e., s. 246.

⁸⁴Birinci, a.g.e., s. 246-247.

SONUÇ

Kıbrıs'ın İngiliz Sömürge Yönetimine geçmesiyle mevcut haklarını birer birer kaybeden Türkler, İngiltere'nin getirdiği göreceli demokratik sistem içinde yasalara bağlı biçimde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Rumlar ise İngiliz hakimiyetini kabullenmemiş ancak bağımsızlık yerine Enosis yani Yunanistan'a bağlanma çabalarını sürdürmüşlerdir. Kavanin Meclisi bu farklı düşüncelere ve mücadelelere sahne olmuştur. 1930 seçimlerini bağımsızlık yanlısı, milliyetçi ve halkçı bir Türk adayının ve sertlik yanlısı milliyetçi Rum adaylarının kazanması, İngiliz yönetimini oldukça rahatsız etmiş ve milliyetçilik aleyhinde önlemler almasına neden olmuştur. Türkler kendi bağımsızlık mücadelelerini, düzenledikleri Milli Kongre ve seçtikleri temsilcilerle yürütmeye çalışmışlardır. Mecliste Türklerin kayıtsız şartsız kendilerini desteklemesine alışkın olan İngiliz yönetimi, Kıbrıs'ın ortak çıkarları için iki tarafın uzlaşmaya varmasını kabullenememiştir. Bu sırada, Türklerin onayı olmaksızın, Rumlar tarafından Yunanistan destekli gerçekleştirilen 1931 isyanını kullanan İngiliz sömürge yönetimi, adadaki göreceli demokratik sistemi ortadan kaldırmış ve Meclisi kapatmıştır. Bununla da yetinmeyen İngiliz yönetimi, iki toplumda da yükselen milliyetçiliğe karşı ağır önlemler almıştır.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

- BCA 235-590-35
- BCA 124-886-18
- BCA 83-548-2
- BCA 124-886-14
- BCA 124-886-19

Kitaplar ve Araştırmalar

- ADIYEKE, Nükhet, Nuri, Kıbrıs Sorununun Anlaşılmasında Tarihsel bir Örnek Olarak Girit'in Yunanistan'a Katılması, Stratejik Araştırma ve Etüdler Milli Komitesi, Ankara, 2002.
- ALASYA, Halil Fikret, *Kıbrıs ve Rum-Yunan Emelleri*, K.K.T.C. Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1992.
- -----, *The Cyprus Problem*, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iaufdi/article/view/102300613>.
- ARMAOĞLU, Fahir, *Kıbrıs Meselesi 1954-1959*, A.Ü. S.B.F. Yayınları, Ankara, 1963.
- BALABAN, Nizamettin, *Milli Mücadelede Türk Basını*, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Kayseri, 2006.
- BERATLI, Nazım, *Kıbrıs'ta Ulusal Sorun*, 1991.
- BİRİNCİ, Ergin M., M. Necati Özkan (1899-1970), Necati Özkan Vakfı Yayınları, İstanbul, 1997.
- CERRAHOĞLU, Zehra Yalçınkaya, *BM Gözetiminde Kıbrıs Sorunu ile İlgili Olarak Yapılan Toplumlararası Görüşmeler (1968-1990)*, TC Kültür Bakanlığı, Ankara, 1998.
- DEBEŞ, Taçgey, *Sir Ronald Storrs'un Kıbrıs Anıları (1926-1932)*, Mez-Koop Bankası Kültür Yayınları, No:1, KKTC, 1993
- DENKTAŞ, Rauf R., *Kıbrıs Girit Olmasın*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 2004.
- FEDAİ, Harid, *Kıbrıs'ta Masum Millet Olayı*, KKTC Turizm ve Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1986

- FEDAI, Harid, Mustafa H.Altan, *Hatıralar Fadıl Niyazi Korkut*. DAÜ, Kıbrıs Araştırmaları Merkezi, Gazimağusa, KKTC, 2000.
- GAZIOĞLU, Ahmet, *Kıbrıs Tarihi İngiliz Dönemi (1878-1960)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 1997.
- -----, *Kıbrıs'ta Türkler (1570-1878)*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000.
- -----, *Enosis Çemberinde Türkler*, Kıbrıs Araştırma ve Yayın Merkezi, Lefkoşa, 2000.
- GÜREL, Şükrü Sina, *Kıbrıs Tarihi 1 (1878-1960)*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1984.
- GÜVENÇ, Nazım, *Kıbrıs Sorunu Yunanistan ve Türkiye*, Çağdaş Politika Yayınları, Kıbrıs, 1984.
- HAKERİ, Bener Hakkı, *Başlangıcından 1878'e dek Kıbrıs Tarihi*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı, 1993.
- İSMAİL, Sabahattin, *Kıbrıs Cumhuriyeti'nin Doğuşu-Çöküşü ve Unutulan Yıllar (1964-1974)*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, 1992.
- -----, *Kıbrıs sorununun kökleri: İngiliz yönetiminde Türk-Rum ilişkileri ve ilk Türk-Rum Kavgaaları*, Akdeniz Haber Ajansı, 2000.
- -----, *Kıbrıs Cumhuriyetinin Doğuşu, Çöküşü ve KKTC'nin Kuruluşu (1960-1983)*, Akdeniz Haber Ajansı Yayınları.
- İSMAİL, Sabahattin-Birinci, Ergin, *Kıbrıs Türkünün Varoluş Savaşımında İki Ulusal Kongre (1918-1931)*, Gelişim Ofset, Lefkoşa, 1987.
- -----, *Atatürk Döneminde Türkiye-Kıbrıs İlişkileri (1919-1938)*, KKTC Milli Eğitim ve Kültür Bakanlığı Yayınları, Lefkoşa, 1989.
- *İsmet İnönü'nün Hatıraları Lozan Antlaşması*, Cumhuriyet, Ankara, 1998.
- KESER, Ulvi, *Lozan Sonrasında Kıbrıs Unutuldu mu? Sorusuna Kesitsel Bir Bakış ve M.Remzi Okan*, History Studies, Special Issue on Lausanne, Volume 5/4, 2013.
- KURAT, Yuluğ Tekin, *Henry Layard'ın İstanbul Elçiliği (1877-1880)*, A.Ü.D.T.C.F.Yay., Ankara, 1968.
- MENEKŞE, Metin, *Berlin Konferansı Sonrasında Osmanlı-İngiliz İlişkilerinde Kıbrıs Meselesi (1878-1923)*, Motif Akademi Halkbilimi Dergisi/2013-1 (Kıbrıs Özel Sayısı).
- MERAM, Ali Kemal, *Belgelerle Türk İngiliz İlişkileri Tarihi*, İstanbul, 1969.
- MERAY, Seha L., *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001.

- ÖZTER, Lütfi, Ulusal Mücadelede Denктаş, Özyurt Matbaacılık, 2004.
- PİRLEPELİ, Ömer, *Türk İstiklal Savaşı Sürecinde Kıbrıs*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (yayınlanmamış yüksek lisans tezi), Edirne, 2009.
- SAMANİ, Meltem Onurkan, *Kıbrıs'ta Bir Sömürge Kurumu: Kavanin Meclisi (1882-1931)*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 2007.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları*, C.I, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.
- Tuğ. ZEKİ, Aydın, *Bütün Yönleriyle Kıbrıs Sorunu ve Denктаş*, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, (yayınlanmamış doktora tezi), Ankara, 2003.
- UÇAROL, Rıfat, *1878 Kıbrıs Sorunu ve Osmanlı-İngiliz Anlaşması Adanın İngiltere'ye Devri*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1978.
- YURDAKUL, Erdal, *Kıbrıs Türkleri ve Atatürk İnkılaplarının Kıbrıs'ta Uygulanması*, Genelkurmay Basımevi, Ankara, 2002.
- YÜCEL, Hasan Ali, *Kıbrıs Mektupları*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1957.
- YİĞİT YÜKSEL, Dilek, *Kıbrıs Türk Milli Mücadelesi (1914-1958) ÇTTAD, VIII/18-19*, Ankara, 2009.
- ZEKİ, Vehbi, *Kıbrıs Türk Mücadele Tarihi*, Halkın Sesi Ltd., 1973.